

Édes Anyanyelvünk

2014. OKTÓBER

XXXVI. ÉVF. 4. SZÁM

A TARTALOMBÓL:

H. Varga Márta:
A 'hiány' milyenségéről

Balázs Géza:
Hungarooptimizmus

Minya Károly:
Szabó Dezső, a szózsonglőr

Kemény Gábor:
Fiatalabb tőle

Wacha Imre vallomása
szülőföldjéről, anyanyelvéről

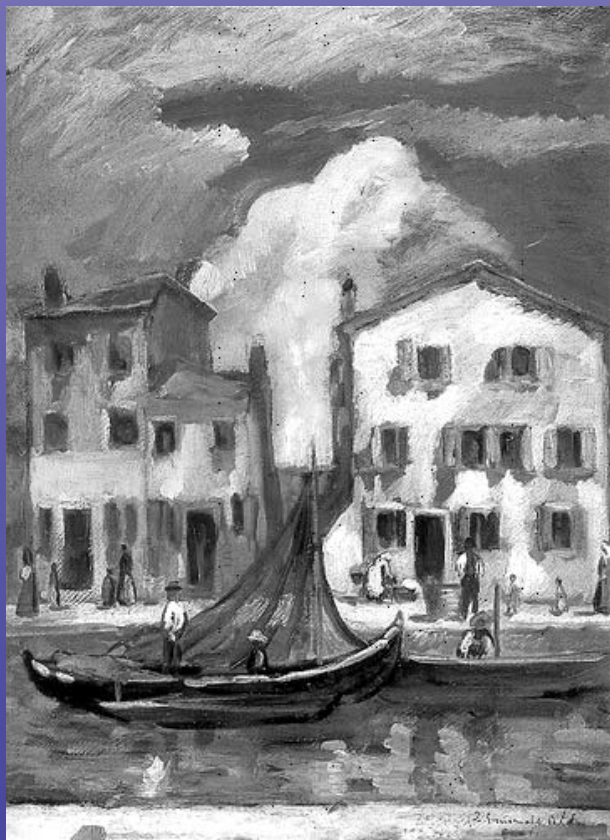
Büky László:
Tallér

Horváth László:
Bepasszol

Kulcsár István:
Ropi cserkő a Bosiról

OKTV, magyar nyelv, 2014/2015.

**És: nyelvi események, hírek,
pontozó, keresztrejtvény,
új szavak**

Iványi Grünwald Béla: Kikötőben

É
A

Tájékoztató az Édes Anyanyelvünk terjesztéséről

Tisztelt Olvasóink!

Az Édes Anyanyelvünk hírlapárusi terjesztését 2015-től a csekély forgalom miatt megszüntetjük. Egyúttal jelezzük, hogy több könyvesbolttal kötünk szerződést lapunk friss és régebbi számainak árusításáról.

Egyúttal azt is jelezzük, hogy az Édes Anyanyelvünket 2015-től csak azoknak a szövetségi tagjainknak tudjuk küldeni, akik 2014. december 31-ig rendezik tagdíjukat. Éppen ezért nyomatékosan kérjük őket, hogy legkésőbb 2014. december 31-ig utalják át a Szövetség számlájára a tagdíjat – 2000, ill. 1500 forintot – és az esetleges elmaradást, de lehetőségük van arra is, hogy felemelt tagdíjjal támogassák egyesületünket. Akik a jelzett határidőig befizetik tagdíjukat, azok 2015 februárjától a megjelenés napján postaládájukba kapják a lapot. Akik késlekednek a fizetéssel, visszamenőlegesen nem juthatnak hozzá lapunkhoz, mert a lap példányszámát az előfizetők és a tagdíjfizetők számához igazítjuk.

Természetesen továbbra is mód van bármely postahivatalban vagy postásnál előfizetni az Édes Anyanyelvünkre.

A szerkesztőség két dologgal is buzdítja Olvasóit az előfizetésre és a pontos tagdíjfizetésre: 1. nem tervezzük lapáremelést, 2. évente ötször 24 oldalon nagyon sok friss, hasznos olvasnivalóval látjuk el Önöket!

Kérjük, tartsanak velünk 2015-ben is!

A szerkesztőség

Iványi Grünwald Béla a Somogy megyei Somtárában levő Darázs-pusztán született 1867-ben. A középiskola után a Mintarajziskolában Székely Bertalan növendéke volt, majd Münchenben és a párizsi Julian Akadémián tanult. 1892-ben Ferenczy Károly társaságában visszatért Münchenbe, ahol Hollósy Simon tanítványa lett.

1896-tól része volt a nagybányai iskola megalapításában, ahol a realista tájak és jelenetek egész sorát festette. 1904-ben Rómában töltött egy évet, hazatérte után gyűjteményes kiállítást rendezett.

1906-tól megváltozott a stílusa, a realista plein air törekvéseket dekoratív, stilizáló, szecessziós kísérletei váltották fel. 1907-ben a kecskeméti művésztelep vezetője lett. A háború után a Balatonnál az alföldi festők stílusával rokon, valóság-hű tájképeket festett.

Művészetét 1930-ban Corvin-koszorú kitüntetéssel ismerték el. Budapesten halt meg 1940-ben.

TARTALOM

Málnási Ferenc: „Két karodban...” Radnóti Miklós hitvese, Gyarmati Fanni emlékére	3
H. Varga Márta: A 'hiány' milyenségéről	4
Balázs Géza: Hungarooptimizmus	5
Minya Károly: Szabó Dezső, a szózsonglőr	6
Kemény Gábor: <i>Fiatalabb tőle.</i>	7
Balázs Géza: „Becsület, beszédben jártas...” Beszélgetés Adamikné Jászó Annával és Adamik Tamással	8
Pölcz Ádám: Hiteles előadás vagy a valóság látszata?	9
Wacha Imre vallomása szülőföldjéről, anyanyelvéről	10
Büky László: <i>Tallér</i>	11
Holczer József: Paradoxon a világ	11
Horváth László: <i>Bepasszol.</i>	12
Sz. Györfly Sarolta: Nem mindig jó, hiszen túl gyakori	13
Dóra Zoltán: <i>Fapados</i>	13
Láng Miklós: <i>Pletyi.</i>	14
Kulcsár István: <i>Ropi cserkő a Bosíró.</i>	14
Kovács József: Nyelvi takarékoság	15
Elek Lenke: <i>Ez az én formulám</i>	15
Gyarmathy Dorottya: Beszédünk megakadásjelenségei	16
Szűcs Gábor: www.manyszi.hu	17
Buvári Márta: Szálcák	18
Magyar Sára: Kettesnyelvünk	18
B. G.: Olvasónapló: Sz. Tóth Gyula Tanári notesze	19
Hírek, tudósítások	20
Pontozó	22
Keresztretjvény	23
Új szavak, kifejezések (81.)	23
OKTV, magyar nyelv, 2014/2015.	24

ÉDES ANYANYELVÜNK • AZ ANYANYELVÁPOLÓK SZÖVETSÉGÉNEK FOLYÓIRATA

Megjelenik évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős kiadó: Juhász Judit

Felelős szerkesztő: Grétsy László

Szerkesztőség: Balázs Géza balazsge@due.hu,
Kemény Gábor kemeny.gabor2@yahoo.com,
Hujber Szabolcs (titkár) ea.szerkesztoseg@gmail.com

Szerkesztőbizottság:

Balázs Géza, Bencédy József (elnök),
Grétsy László, Heltainé Nagy Erzsébet,
Hujber Szabolcs, Juhász Judit, Kemény Gábor

A szerkesztőség címe:

1053 Budapest, Károlyi u. 16.

Honlap: www.anyanyelvapolo.hu
(vagy: www.anyanyelvapolo.hu)

Villámposta: ea@anyanyelvapolo.hu,
ea.szerkesztoseg@gmail.com

A szerkesztőség csak a megrendelt íráskért fizet honoráriumot. Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg, nem küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (Bp. VIII., Orczy tér 1.). Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél. E-mail: hirlapelofizetes@posta.hu, Fax: 303-3440. Információ, reklamáció: 06 80 444-444
További terjesztők: Magyar Lapterjesztő Rt. és Könyvtárellátó Kht.

Ára: 250 Ft.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Tagdíj: 2000 Ft/év, tanulóknak, nyugdíjasoknak: 1500 Ft/év.

Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1053 Budapest, Károlyi u. 16.
Tel.: 317-3062, 317-3611/208

Műszaki szerkesztő: Kovács Gyula

Lapunk kiadását
az Emberi Erőforrások
Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alap,

a Magyar Művészeti
Akadémia,

a Consequit Csoport,

a Magyar Fejlesztési
Bank
segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)
Nyomdai előkészítés: Opticult Bt.
Nyomás: mondAT Kft.

„Két karodban...”

Radnóti Miklós hitvese, Gyarmati Fanni (1912–2014) emlékére

Radnóti Miklós élettársát, hitvesét még középiskolás korában ismer-te meg, s a költő számára örök gyógy-ír, enyhülés volt ez a szerelem, amely pajzsként védte a sorssal folytatott harcában. Huszadik századi költé-szetünk legszebb szerelmi verseit kö-szönhetjük ennek a szép, fájdalmas emberi kapcsolatnak. A költő egész élete és költészete Fannihoz kötődik, felesége nélkül talán ki sem bírta volna a ráért megpróbáltatásokat...

Az idén teljesült a költő hívása: „Jer már haza, hiszen úgy várlak...” (Levél, 1927).

Még ebben az évben, *Szerelmi cik-lus 1927–28* címmel 14, rövidebb-hosszabb verset ír kedveséhez, ame-lyekben a bölcsék nyugalmával tek-int körül a világban, és Fannit ün-nepli a halál jegye alatt. Idill? Elégia? Együtt járnak tájképeiben, látomásai árnyékaiban, semmi ki nem ölheti azokat, hiszen, ha sikerülne megtörnie őt az ellenséges világnak, melyben most idegenként él, valójá-ban a költészetet adná fel. Berzsenyi-tanulmányában ezt írja önmagáról és Fanniról: „Kemények voltunk és súlyo-sak, mint a hegyek, és úgy mozogtunk a készülő háború repülő árnyai közt”.

„Költők az élet-halál dolgát éneklék” – írta Fábry Zol-tán a Radnóti Miklósról szóló esszéjében. Az antik világ-ban, az európai költészet bölcsőjénél a költő még az öröm, az idill énekes, a lírai ének magában is az öröm tette. Ezért alakult ki harmóniája. A fiatal Radnóti effajta ke-déllyel jelentkezett. S rettentő az az út, amely innen, az élet ifjú örömeiből a halálig hajlik, s költészetében ez a két szál – az élet öröme és a halál fenyegetése – mindinkább egybefonódik, selymi cserélődnek egymással, de el nem vál-nak (Méliusz József nyomán).

Milyen színekben pompázik ez a szerelem? Nehéz kivá-lasztani a Fanniról szóló, Fanninak írt versek közül egyet. A *Két karodban* mellett döntöttem.

A költemény az eredetiben kézzel írott, kötetben nyom-tatott alkotás.

Egyetlen szakasz, 18 sor, egy hosszabb sor után egy rö-videbb sor következik, az utolsó hat sorban egy-egy hosszabb sort két rövidebb sor követ.

A szöveg a költő szerelmi vallomása feleségéhez. A szö-vegmondatok mellérendelő viszonyban sorakoznak, ben-nük birtokos személyragos (-jeles) szavak: *karodban, ka-romban, karoddal, karommal, csöndje*. Egyes szám első személyű igék: *ringatózom, vagyok, hallgatlak, félek, nem félek, átesem*, mellettük egyes szám második személyű igék: *ringatózol, vagy, átölelsz* és egyetlen egyes szám har-madik személyű ige: *nem ijeszt meg* mesélnek arról a bol-dogságról, amelyben ez a pár a haláltól sem félve ringató-zik.

Jelentéstani elem a boldogságot festő igék felsorolása: *ringatózom, ringatózol, (gyermek) vagyok, (gyermek)*

vagy, átölelsz, átölellek, (a halál) nem ijeszt meg, (a halá-lon) átesem. S ezt hangsúlyozzák a szóismétlések is: *két karodban, két karomban, csöndesen, gyermek, átölellek, át-ölelsz, halál*. A szöveg címe (a költemény első két szava) témamegnevező, rámutat a versre, felhívja az olvasó fi-gyelmét. A költemény 1941. április 20-án született, előtte két héttel a *Tarkómon jobbkezzeddel* kezdetű, egy héttel utána a *Második ecloga*. A költő monológban vallja meg szerelmét feleségének, aki szótlanul van jelen, de érezzük, hogy viszonozza az érzelmet. (Az én olvasatom szerint a

nyolc tagmondatból az első, a harma-dik, az ötödik, a hetedik a költő vallo-mása, a második, a negyedik, a ható-dik és a nyolcadik pedig a kedves né-ma „válasza”.)

A költemény világképe valóságos, az utolsó sorokban villan fel az álom és a halál elképzelt képe, de a boldog-ságot nem tudja elhomályosítani. Az olvasó ehhez társíthatja – Radnóti életsorsának ismeretében – a költő halálfélelmét, munkaszolgálatos hó-napjait, a rettenetes gyilkosság té-nyét, Fanni özvegységét, most pedig találkozásukat az örökletben...

A szövegtípus nyelve magyar, mai, írott (szavalva szóbeli), célja érzelem-kifejezés, szépirodalmi mű.

Stílusa is szépirodalmi. A pozitív jelentésű szavak sorát csak a *halál* szó szerepeltetése töri meg, de az eu-fóniát nem tudja megtörni, a pár bol-dog hangulatát, az egymás karjaiban eltöltött időt sem tudja eltörölni, eltüntetni. Stílusértékű a *két karodban, két karomban* szavak ismétlése nyomán megszülető allite-ráció, mellettük a hosszabb sorok rímei és a rövidebb sorok rímei. Verselése időmértékes, de hangsúlyosan is ütemez-hető (szimultán ritmusú):

Két karodban ringatózom / csöndesen.

- u / - - / - u / - - / - u / u

A szöveg szavainak elsődleges jelentésére ráépül a szö-vegösszefüggésből adódó érzelmi-hangulati többletjelen-tés, hiszen a költő és kedvese boldogságát fogalmazzák meg. Az igék történést, de cselekvést és létezést is jelent-nek, boldogságot, kölcsönös vonzalmat, erőt, határozottsá-got sugallnak. A *két karodban/karomban* melléknév + fő-név szókapcsolat nyolcszori, a címmel együtt kilencszeri ismétlése azt a boldog állapotot emeli ki, amely még a ha-lált is legyőzi, legalábbis álommá gyengíti. A költemény vallomás-sorát lezáró hasonlat: *Két karodban a halálon, / mint egy álmon / átesem*, az igaz szerelemnek a halált is le-győző hatalmát tudatosítja.

A költemény mondatai nyelvtanilag kijelentő, de prag-matikailag felkiáltó értékű mondatok, párhuzamos és el-lentétes szerkesztésűek, nyolc egyszerű bővített mondat. Az utolsó hét sorban mintha következtetés hangzana el, a költő a valóságos boldogságot az elképzelt világképbe vil-lantja a hasonlat segítségével.

Az igei állítmányok miatt a szöveg verbális stílusú, a költő egyenes beszéde.

Radnóti Miklós még 1939-ben ezt írta saját magáról: „Nem, még nem vagyok költő... Még nagyon foglalkoztat a nyelv, akadályokat gördít elélem... Még érezni a versen, hogy írták... Úgy fejezze ki az érzelmet a vers, mint a fütty, egy jajszó... Ne érződjék, hogy anyagból épül! Érzed a kö-vet a strasbourgri katedrálison?”

Málnási Ferenc

A 'hiány' milyenségéről

Néhány nemzedékkel ezelőtt (dédanyáink, ükanyáink korában) a nők élete még nagyon szorosan összekapcsolódott az anyasággal. A fiatal (12–14 éves!) lányokat nemcsak házasságra, hanem ezzel együtt gyermekvállalásra is kényszerítette a család, az utódnemzés ugyanis „közügy” volt, a gyermeknélküliség csak a legkritikább esetben volt/lehetett tudatos, személyes döntés eredménye. Mára – sajnos vagy szerencsére – mindez gyökeresen megváltozott. Mivel manapság a szülés ideje, helye, a gyerekek száma, neme, csillagjegye stb. tervezhetővé vált, a párok többé-kevésbé pontosan eldönthetik – figyelembe véve az aktuális politikai és gazdasági helyzetet, a család életformáját és lakáskörülményeit, a karrierépítés ütemezését, az önmegvalósítás lehetőségeit, egyebeket –, hogy mikor vállalkoznak családalapításra. A tartósan együtt élő párok közül nehéz kideríteni, kik azok, akiknek (pl. egészségügyi okból) nem lehet gyerekük, és hányan vannak olyanok, akik nem is terveznek gyerekeket (a statisztikai adatok szerint mintha egyre kevesebben lennének a társadalom fennmaradását féltő emberek a világon, és egyre növekedne a gyermeket tudatosan nem vállaló párok aránya).

„A magyarban ez nyelvi okokból is rejtély marad”

A gyermek nélküli pároktól – tapintatból – ritkán kérdezzük meg, mi áll gyermeknélküliségük hátterében. A magyarban ez nyelvi okokból rejtély is marad, a kétféle jelentésre ugyanis (egyelőre) egyetlen melléknév áll rendelkezésünkre: *gyermektelen*, szemben az angollal, amely nyelvi-leg is képes megkülönböztetni a gyermek nélküli párok két típusát: *childless*-ként, 'gyermektelen'-ként emlegeti azokat, akiknek (általában) valamilyen biológiai okból nincs, nem lehet gyerekük, míg a *childfree* 'gyerementes, gyerek nélküli' lexémával illetik azokat, akiknél a gyerektelenség tudatos döntés eredménye. A hiányt jelentő melléknévek létrehozásában részt vevő grammatikai eszközök versengésére tanulságosak a fenti példák: a *-less* képzővel, illetve a *-free* összetélteli utótaggal létrehozott alakulatok között jelentéskülönbség van (vö. még *saltless* 'sótlan' [negatív] ~ *saltfree* 'sómentes' [pozitív]; *careless* 'gondatlan, figyelmetlen, meg gondolatlan' [negatív] ~ *carefree* 'gondtalan' [pozitív]).

A *gyermekmentes* lexéma (egyelőre még) nem létezik a magyarban, de a 'hiány' jelentés kifejezésére nyelvünkben is meglehetősen sok grammatikai eszköz van. A(z) *-(a)tlan*, *-(e)tlén* fosztóképző kivételével valamennyiükre az jellemző, hogy lexikálisan vagy szintaktikai eszközökkel fejezik ki valaminek a hiányát. Ez a magyarban ötféleképp történhet: (1) körülírással (a melléknév elé tett tagadószóval, pl. *ügyes* ~ *nem ügyes*), (2) ellentétes jelentésű szóval (pl. *erős* ~ *gyenge*), (3) a *nélkül* állapot-, ill. módhatározói névutóval (pl. *gond nélkül*) vagy a *nélküli* névutó-melléknévvvel (pl. *só nélküli étel*), (4) a *-mentes* képzőszerű utótaggal (pl. *tandíjmentes*, *fájdalommentes*), valamint (5) összetélteli elő- és utótagokkal (pl. *eszeveszett*, *szármázaszegett*, *hitehagyott*, *szófukar*, *sószegevény*).

Az alábbiakban a(z) *-(a)tlan*, *-(e)tlén* fosztóképzővel és a *-mentes* képzőszerű utótaggal létrehozott melléknévek jelentéseit vetem egybe:

<i>akadálytalan</i>	<i>akadálymentes</i> ,
<i>bélyegtelen</i>	<i>bélyegmentes</i> ,
<i>cukortalan</i>	<i>cukormentes</i> ,
<i>csapadéktalan</i>	<i>csapadékmentes</i> ,
<i>csírátlan</i>	<i>csíramentes</i> ,
<i>díjtalan</i>	<i>díjmentes</i> ,
<i>lázatlan</i>	<i>lázmentes</i> ,
<i>levegőtlen</i>	<i>légmentes</i> ,
<i>portalan</i>	<i>pormentes</i> ,
<i>portótlan</i>	<i>portómentes</i> ,
<i>problémátlan</i>	<i>problémamentes</i> ,
<i>sótlan</i>	<i>sómentes</i> ,
<i>zsírtalan</i>	<i>zsírmentes</i> .

A fenti melléknévek közös jelentése, hogy az alapszóval jelölt dolognak, fogalomnak a hiányára utalnak. A példák ugyanakkor jól mutatják, hogy az azonos alapszóból létrehozott alakok jelentése nem egyforma: részben vagy teljesen elkülönül egymástól. Ez pedig a két grammatikai elem funkciójának különbségével magyarázható (funkciómegoszlás lép fel). A *bélyegtelen* kérvény szerkezet negatív jelentésű, amennyiben arra utal, hogy a kérvényen nincs illetékbélyeg, pedig kellene rá. A *bélyegmentes* kérvényen sincs illetékbélyeg, csakhogy a *-mentes* utótag éppen azt jelenti, hogy az efféle kérvényekre nem is kell bélyeget ragasztani, mert ezek mentesítve vannak e jogi kötelezettség alól (pozitív jelentés). A legsemlegesebb jelentésű szerkezet talán a *bélyeg nélküli* kérvény, amely szintén arra utal, hogy a kérvényen nincs illetékbélyeg. Hogy miért nincsen, kellene-e, hogy legyen rajta, arra ez az alakulat nem mutat rá.

A *-mentes* képzőszerű utótaggal létrehozott összetéltípus története önmagában is érdekes: első példái a 19. század első felében, a nyelvújítás során, németből való tükörfordításként kerültek be nyelvünkbe (vö. pl. *eisfrei* 'jégmentes'). Jelentésük szerint két nagy csoportba sorolhatók:

(a) valamitől mint (jogi) kötelezettségtől jogilag, törvényesen mentesített, ilyen alá nem eső, pl. *adómentes*, *bélyegmentes*, *bérmentes*, *díjmentes*, *kamatmentes*, *költségmentes*, *portómentes*, *tandíjmentes*, *tehermentes*, *vámmentes*;

(b) valamilyen káros vagy kellemetlen tényezőtől megszabadított, illetve megszabadult, nélküle való, pl. *akadálymentes*, *atomfegyvermentes*, *baktériummentes*, *csíramentes*, *fájdalommentes*, *féregmentes*, *füstmentes*, *koffeinmentes*, *koleszterinmentes*, *laktózmentes*, *ólommentes*, *pormentes*, *problémamentes*, *rozsdamentes*.

A *-mentes* használatában több a kötöttség, ugyanis a vele alkotott szavak nagy része pozitív értelmű hiányt fejez ki, tudniillik ezeket a legtöbb esetben negatív jelentéstartalmú szavakhoz kapcsoljuk, pl. *akadálymentes*, *fájdalommentes*, *féregmentes*, *koleszterinmentes*, *koffeinmentes*, *pormentes*, *zsírmentes*. A *gyermekmentes* melléknév (amely egyelőre nem valóságosan, csak potenciálisan létező szó a magyarban) semmiképpen sem illik ebbe a sorba. Ezt a szót és a vele jelölt jelenséget negatívnak és szomorúnak vélem.

H. Varga Márta

Miért érdekes?

Hungaroptimizmus

Hungaroptimizmuson a hungaropesszimizmus, vagyis a borús magyar lelkület ellentétét, ellentételezését értem. A hungaroptimizmus legjellemzőbb megnyilvánulási formái: a nyelvi humor, a tánckurjantás, az anekdota, a vicc, maga a tánc, a zene, a népdal, számos „kitombolás”, örömszerző népszokásunk, általában az „étel-ital-álom”, vagyis az evés, a szórakozás (kitombolás) és a pihenés világa. (A témához szélesebb értelemben kapcsolódik a szerzőnek A nyelvi öröm című tanulmánya: Életünk 2010/10. 86–92).

A középkor és a reneszánsz „népi nevetéskultúrájának” elemzésekor Bahtyin három alapformáról beszél: a) szertartások, színpadi formák (karneváli típusú ünnepek, különböző vásári multságok), b) a legkülönfélébb komikus nyelvi alkotások (paródiák), c) a familiáris beszéd különböző formái és műfajai (káromkodás, esküdözés, népi hetvenkedés) stb. A magyar folklórban, a farsangi és lakodalmi népszokásokban az „eldorádó” vagy „paradicsomábrázolások” között feltűnik János pap országának motívuma, amely a földi, kulináris paradicsom képe. Első adatát föltehetőleg 1573-ra tehetjük (amikortól a hungaropesszimizmust is számítjuk). A mai magyar néphumor az 1980-as években „megfordította” a megnevezést (a kiazmus gyakori humoreszköz), és Veszprém megyét a megyei MSZMP-titkárról „Pap János országának” nevezte el. A vígság, a multság tetten érhető a népszokások szinte mindegyikében, ám csak a legutóbbi időkben fordult kutatásunk a szókimondó erotikus történetek, jelenetek kutatása irányába. A vidámságról, az életigenlésről beszélnek a szerelmes és bordalok, a butellafeliratok vagy a magyar folklór egyik legszókimondóbb műfaja, a ma is elevenen, kreatívan élő táncszó vagy a húsvéti locsolóvers.

*Vencel téren jártam,
nagy tömeget láttam.
Nem akart oszolni –
szabad-e locsolni?*

A jókedvű, mulató (persze olykor sírva vigadós), joviális, maliciózus, furfangos, bölcs, anekdotázgató, „traktábilis” és főként vendégszerető magyar (paraszt) nép sztereotípiája erős sztereotípiája a közfelfogásban.

A magyar néplelek fontos összetevője a humor, amelynek leggyakoribb megnyilvánulásai a mesék, mondák, anekdoták, „igaz” történetek, illetve az európai viszonylatban is kiemelkedő magyar vicc, a pesti aszfalthumor. A páratlanul gazdag, humoros nyelvi játékok (szójátékok) is ebbe a körbe tartoznak.

– Miért nem találják Palikát a szülei? – ? – Mert Pál ma fa. (~ *pálma*fa; szóhatár-eltolódáson alapuló vicc)

A humor, a nyelvi humor a szabad egyéniség jellemvonása. A szabad beszélgetés nyelvi örömet okoz. Hárdi István írja egyik tanulmányában: „Hollós István beszélgetéseinkben egy alkalommal utalt a beszéddel kapcsolatos pszichoanalitikus elgondolásaira: a baráti beszélgetésben sajátos gondolatcsere történik, érzelmi, ösztönös – kifejezése szerint libido-cirkuláció zajlik, ahogy az emberek szellemileg szinte megtermékenyítik egymást”.

A magyar irodalom klasszikusainak sikere talán éppen „anekdotázó” stílusukban van. Jókai Mór akadémiai székfoglalóját a néphumorról írta. Mikszáthnak és Móricznak eleven volt a kapcsolata a népköltéssel. Karinthy Frigyes bizonyíthatóan merített a pesti aszfalthumból.

Jókai szerint a humor „csak szabadelmű és felvilágosult népek tulajdona”, akik „szeretik kimondani az igazságot; mikor nyíltan nem lehet, képes beszédben, tréfa színe alatt is” (...) „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy

nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes az önmagát rajzolni – adomáiban.” (...) „a mezei munkás rövidíti munkaidejét, hogy társaival tréfásan köztödik, éles ítélőtehetséggel fogja fel a nálánál nagyobbak gyöngeségeit, s ártatlan tréfát adni és felvenni szeret”. A furfangos székely gondolkodásmód, a legvözhetetlen kisember, a székely „góbé” tipikus jelképe a magyar mentalitásnak.

„Élt hajdanában egy góbé, aki minden szörnyű esetre azt válaszolta, hogy történhetett volna rosszabbul is. Egyszer szalad a szomszédja, s mondja, te koma, hallottad, hogy az alszegi Estván bekajtrázkodott ahhoz a favágó Julishoz, és a férje tetten érte, és fejszéjével agyonütötte? Lehetett volna rosszabbul is, jött a válasz. Hát, mi az öregenyád szörnyűbb ennél? Az, hogy a tennap én valék ott, jó hogy nem tévesztettem össze a látogatás idejét!”

Remek kulturális antropológiai tanulmány készülhetett volna az 1980-as években a vajdasági Bugyi-testvérek kialakította ún. lakodalmis rockról. A lakodalmis rock betört a korábban szórakoztatásban verhetetlen magyar nőta, cigányzene területére. Azóta a lakodalmis rock is sokféle változatban terjedt, például kapcsolódott a technozenei irányzatokhoz (MC Hawer & Tekknő): *Száz forintnak, Lidi néni, Vörösbort ittam, Aranyeső, Már minálunk babám, Ha bemegyek a kocsmába, Kimegyek a temetőbe, Sárgul már, Utcára nyílik, Haragszom a tőködre, Az a szép, Cigánygyerek vagyok...* A mai konzumkultúra jó táptalajra talált a középkortól folyamatos népi nevetés- és mulatóskultúrában.

Hungaropesszimizmus az egyik oldalról, hungaroptimizmus a másiktól. A kettő föltehetően kiegyenlíti egymást. Az ember hajlik a pesszimizmusra, ezért tudatosan kell törekedni az optimizmusra. Valamiért az 1830-ban megalakult Magyar Tudós Társaság (ma: Magyar Tudományos Akadémia) a *Borúra derű* – optimista – jelmondatot választotta magának; pedig a derű nem mindig jellemzi ennek az intézménynek a történetét.

A folklórból jövet a magyar irodalomnak is sajátossága a Király István által Ady Endre kapcsán megnevezett „mégis-morál”, amikor egy pesszimiztikus gondolatmenetre szertelenül következik az optimista felhang. Alapesete Vörösmarty Mihály A vén cigány című verse vagy éppen Madách Tragédiájának „meglepő” zárata. Adynál pedig az egyik legjellemzőbb (ellentétező) kötőszó a *mégis*: „Formálisan a lehetetlent is megkísérlő, az elfogadott, konvencionális logika törvényeit semmibe vevő, onnan tekintve irracionálisnak ható döntés jellemezte a *mégis*-attitűdöt: tartalmilag pedig az én más értékrendje tükröződött rajta gával szemben felelősség volt ez az emberért” – írja Király István, majd így összegez: „Nem pszichologikum, de szociologikum, s mint ilyen etikum volt az adys *mégis*-morál.” Hasonló optimista felhangra Keszthelyi Lajos Bay Zoltán könyvének címét hozza fel: *Az élet erősebb*. A könyvet akkor írta, amikor hazájának elhagyására kényszerült. A lehetőség tehát bennünk van. De ezt csak nagyon ritkán és kevésbé ismerjük föl. Társadalmi felelősségünk a stresszel, sokféle frusztrációval telített világban az „életöröm” terjesztése. Már csak azért is, mert a pesszimizmus és az optimizmus voltaképpen egy, egy dolognak kétféle oldala. Csak az emberben él az elmúlástól, a haláltól való félelem, amelyet antropológiai pesszimizmusnak tarthatunk. De éppen az ember az, aki még ezt is képes meghaladni. Herczeg Géza írja: „a pesszimizmus (vagy az optimizmus) nem egyszerűen van, hanem többnyire csinálják, és a létezését azok állítják, akik egyúttal csinálják”. Nietzsche hasonlatával élve az ember dionüszoszi (kitomboló) hajlama az antropológiai optimizmus, a mi esetünkben a hungaroptimizmus. Nem kell szégyellni, és adandó alkalommal élni kell vele.

Balázs Géza

Szabó Dezső, a szózsonglőr

Neologizmusok Az elsodort falu című regényben

A neologizmusok szükséges és szükségtelen voltáról szóló írásomat (EA 2012/4. szám) azzal fejeztem be, hogy nagyon élveztem Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regényét szókimondása, merész szóalkotásai miatt. Az alábbiakban ezeket a kifejezéseket kívánom bemutatni.

Előtte azonban okvetlenül meg kell jegyezni, hogy Szabó Dezső nézeteivel sokan vitatkoznak, de egyvalamivel kapcsolatban kevésbé ütköznek össze a vélemények: a stílusának, nyelvezetének megítélésében. Nyelvi találmányossága páratlan. Nagy hatását nem kis mértékben köszönhetette stílári újzerűségének is. Stílusával és nyelvvel legmélyrehatóbban Gergely Gergely foglalkozott. Munkájának bevezető részében kifejti, hogy Szabó Dezső kifejezőerejére azok a formák a legjellemzőbbek, amelyeket ő alkotott, s melyekkel addig még nem élt senki a magyar irodalomban.

Igaz, hogy Szabó Dezső prózája hordoz magán naturalista, sőt szimbolista jellemzőket is, de az expresszionizmus jegyei, nyelvi eszközei a legjellemzőbbek rá. Ez az irányzat nagyobb szerepet tulajdonít a szónak, mint a mondatnak, kedveli az összevonásokat, tömörítéseket, és mindezt annak érdekében teszi, hogy a gondolatot minél közvetlenebbül tudja átadni, minél jobban meg tudja ragadni a lényegét. Ezek a jellemzők teszik lehetővé, hogy az expresszionista mű magával ragadó szózatagaival és egyszerre sok gondolatot magába sűrítő kifejezéseivel teljes mértékben a maga hatása alá vonja az olvasót. Mint egy konatív funkciójú szónoklat, amelynek az a célja, hogy a hallgatót mindinkább magával ragadja.

Az elsodort falu (újabb kiadása: Debrecen, Csokonai Kiadó, 1989) az író legsikeresebb regénye. Ezt a „regénykölteményt” nemcsak politikai-ideológiai okok tették híressé, hanem nyelve is. A jelen írás tárgya csupán a regény nyelvezete. Még pontosabban a szóképzéssel és szóösszetétellel létrejött neologizmusai.

Először nézzük a szóképzéssel alkotott kifejezéseit! (A zárójelben az előfordulás oldalszáma szerepel.)

„S ha elgondolom, hogy az az aljas Kozma holnap itt fog bendőzni!” (82.)

„... aki megint színházat fog csinálni ... nem fogja előre felcollstokolni a színészeket.” (120.)

„... dermedtre illendőségesedett férjét ... betuszkolták az irodába.” (43.)

„Valami részletes, kevés dogmába foglalható fanatizmusra gondoltam, mely toporzékoló tettbe hemzsegetné a leigázott fajt.” (122.)

„Az ivás a Schillertől Petőfiig halhatatlanított isteni mámor volt neki.” (34.)

„A falujában minden jobb ember szarvat kapott tőle, egyszer el is kefélték úgy, hogy három hónapig feküdt a kakukkságát.”

„A gyermeke, egy ötéves szőke, halvány fiú, halk felkórósása a fáradt fajnak ...” (29.)

„... alákönnycsatornázott szemű asszony ...” (447.)

Szóképzéssel elsősorban igéket, igeneveket és főneveket alkot. Ezek metaforikusak, ezáltal több jelentést sűrítnek magukba, és ami a fő: szuggesztívek, plasztikusak, képszerűek. Értelmezésük nem okoz problémát, mivel a szűkebb és tágabb szöveggörnyezet segít ebben.

Hasonlóképpen jellemezhetjük a szóösszetételeket. Íme a példák:

„... az eltemetett *ősparaszt* felébredt Jánosban.” (182.)

„... az *istenrészegek* nagy bódultságát öntötték a szomjasokba.” (450.)

„Miklós most szisszent ehhez a *marionettlélekhez*.” (121.)

„... a felhízott *börzepecér* vastag ajkán kihízott a megindult föld biztonságá.” (207.)

„Pákay tiszteletes úr egy keskeny szekéren jött feleségével, egy óriási *életdaganattal*.” (87.)

„Nem lehetett úgy hozzáérni, hogy elv, igazság és teória ne freccsenjen ki belőle, valóságos *elvgörény* volt.” (89.)

J. Soltész Katalin az összetételeknek két fő típusát különíti el Babits nyelvének vizsgálatakor. Az egyikbe az olyan összetett főnevek tartoznak, amelyekben a tulajdonképpen kifejezendő tárgyat az utótag nevezi meg, az előtag annak a dolognak a neve, amelyhez a tárgyat hasonlítja, illetőleg amellyel azonosítja. Természetesen Szabó Dezső összetételeinek a vizsgálatakor a „tárgy” alatt emberre vonatkozó kifejezést kell érteni. Ide sorolandó: *ősparaszt, istenrészeg, marionettlélek*. A másik típus: az utótag a képet nevezi meg, a kifejezendő valóságot az előtag, pl.: *néppocsolya, kanbogárka, nőmacska*. A mű szavainak vizsgálatakor még egy harmadik típust is meg lehet különböztetni, mégpedig azt, amikor az utótag átvitt értelmű, általában metafora, és szó szerinti értelmű előtagjával együtt fejez ki valamilyen személyt (ez a képfajta az ún. körülíró metaforára emlékeztet): *börzepecér, életdaganat, elvgörény, elvkancák, elvkukacok, érdekbogár, rögnimfa, voksbarom*.

Az első típus altípusa, amikor az összetételei előtag az *ember*, az utótag pedig igen gyakran állatnév. Általában pejoratív, rosszálló expresszív kifejezéseknek tekinthetők.

„A nép bölcs rángatói felgyújtott gyűlöletbe ... burkolták a vágóhídra vitt *emberbarom* fekete bánatát.” (193.)

„... és ezek a kis *emberlegyek* eltikkadt kéjjel döngöcséltek a közelében.” (88.)

„... (az) *embervad* halálos tiltakozása a gyilkos közösség ellen.” (211.)

„... közel volt hozzá, hogy ezt az ártatlan *emberdöngőt* bunkozza le ...” (239.)

„Nézték ezt a két összetalálkozott *embertuskót*!” (213.)

„... kiszáradt *emberrögnek* nagyon fájhat az élet.” (500.)

„Mi *emberarchaizmusok* vagyunk...” (452.)

„... s ez az *embercsepp* olyan volt, mint egy nagyítón nézett állott vízcsepp...” (231.)

„Hát azt hiszed, hogyha csak egy gramm akaratom volna, kellene nekem más *embermankó*?” (61.)

A második típus altípusának tekinthető az a szócsoport, amely kizárólag *ember* utótagú jelentéssűrítő összetételekből áll, és ugyanúgy metaforikusak, hasonlítás tartalmazóak, és természetesen személyre vonatkozóak.

„... ha földhöz nyomja az *acélember* tagjait...” (431.)

„... s ebből a nagy tábla *földemberből* az erő megnyugtató biztonságát száll ki.” (195.)

„Mintha ebben a *hullaemberben* egyetlen szorongás feszülne.” (289.)

„A kis ember mint egy vadmacska ugrott a hatalmas *oszlopemberre*...” (241.)

„A *pénzember* kedvessége olyan volt, mint egy alázatos könyörgés.” (337.)

„Mert te *rendember* vagy...” (243.)

„... az agyongyötört *rögember* mégis felújult fiatalsággal vágyott feléje.” (279.)

A fent bemutatott példák csupán töredékét alkotják a Szabó Dezső *Az elsodort falu* című regényében található neologizmusoknak. A jelentéssűrítő, metaforikus összetételek meghatározó szókincsértékét képezik a műnek. Ezeknek a kifejezéseknek a jelentése hol hosszabb, hol rövidebb értelmezéseket igényel, azonban mivel stilisztikai neologizmusoknak tekinthetjük őket, szemantikai „feloldásuk” szöveggörnyezet nélkül esetenként nehézségekbe ütközne.

Minya Károly

Fiatalabb tőle

„*Fiatalabb vagy tőlem*” – mondja egy 25 év körüli bolti eladónő a kolléganőjének. Egy nyelvész is volt a bevásárlók között, és följegyezte az adatot. De nemcsak hall, hanem lát is ilyeneket, például a sajtóban: „Az élelmiszerek árai az átlagtól nagyobb mértékben emelkedtek” (képaláírás); „[...] a közlemény ugyanabban a »műhelyben« [...] született, ahol a közmédiá hírei és hírműsorai, miért lenne hát *különb tőlük*”. Sőt olyan írott szövegekben is feltűnik ez a sajátos vonzat, amelyek – elvben – gondosabb megfontolás és olvasószerkesztői kontroll után jutnak az olvasó kezébe. Tudományos ismeretterjesztő hetilapunkban például ezt olvashatjuk: „A gyilkosság következménye gyakran száműzetés volt[...]. Ugyanakkor [...] jó néhányszor *ettől enyhébb* ítélet született, mivel a gyilkosságot és az emberölést a vikingek eltérő fogalmakként értelmezték.” Ugyanitt egy másik történelmi tárgyú cikkben: „[...] a kereskedelem valószínűleg nem tudta biztosítani a helyi lakosság megélhetését[...]. *Ettől jóval izgalmasabb* életet éltek azok a kereskedők, akik [...] az Újasszír Birodalom területén próbáltak meggazdagodni.” Végül pedig már könyvben, a Panoráma Mexikó-útikönyvében is elének bukkan: a tulum maja rommező egyik műemlékének, a Nagy palotának a régebbi épületrészében „szobák sorakoznak *lőréstől alig nagyobb* ablaknyílásokkal” (308).

Ez a mondattani változás (-tól, -től rag a -nál, -nél helyett, *tőlem, tőled, tőle* stb. személyragos határozószó a *nálam, nálad, nála* stb. helyett a hasonlító határozó kifejezésére) körülbelül tíz évvel ezelőtt vált észrevehetővé azért, hogy egyre gyakrabban fordult elő egyébként teljesen köznyelvi jellegű megnyilatkozásokban is. Ezt mutatja többek között az, hogy a Nyelvművelő kézikönyvtár első kiadása (1996) még nem tárgyalta, de a második, bővített kiadásba (2005) már fel kellett vennünk egy ezzel foglalkozó szócikket.

A *fiatalabb tőle, nagyobb tőle* típusú vonzatot kezdetűl fogva nyelvjárási eredetűnek véltem, s ezt a feltevésemet igazolja is Kiss Jenő Magyar dialektológia című egyetemi tankönyvének (Osiris, 2001) következő részlete: „a köznyelvi -nál, -nél helyett több nyelvjárásban, az északkeletiben s ennek a határon átnyúló részén -tól, -től áll (a történeti Erdélyre: a Mezősége és a székely nyelvjárásokra, illetőleg Kalotaszegre nem jellemző, új fejlemény)” (369). Azt, hogy Erdélyben nem használatos, és hogy új fejleménynek tekinthető, Péntek Jánosra hivatkozva állapítja meg a tankönyv.

Azt, hogy egy nyelvjárási sajátosság terjedni kezd a köznyelvben is, többféle szempontból ítélhetjük meg. Tegyük fel először is a szokásos kérdést: nyereség-e ez vagy veszteség a köznyelv számára? Tekinthető nyereségnek is, ha úgy fogjuk fel, hogy mostantól kétféle eszközünk is van a hasonlító határozó kifejezésére: egy norma szerinti (a *nála*) és egy vulgáris-nyelvjárási (a *tőle*), amely utóbbi fokozatosan elveszítheti ezt a jellegét, és szintén köznyelvvé válhat. De minősíthetjük veszteségnek, pontosabban csorbulásnak is, ha azokra a példákra gondolunk, amelyeket kétértelművé, első hallásra vagy olvasásra nehezebben felfoghatóvá tesz a hasonlító határozó újfajta jelölése. A következő mondatot egyik állandó szerzőnk, Kovács József vette észre a média nyelvében (ÉA 2014/3. 10): „*az inflációtól nagyobb mértékben* emelkednek a juttatások”. Ez úgy is érthető (ha a -tól ragot a kialakult nyelvszokás szerint az okhatározó kifejezőjének tekintjük), hogy a juttatások emelkedését az infláció okozza. Valójában a szerző azt akarhatta mondani, hogy a juttatások nagyobb mértékben növekednek, mint az infláció, a juttatások emelkedése nagyobb az inflációnál. Nem mindegy!

Hadd tegyek közzé én is egy „leletet” annak szemléltetésére, hogy az új típusú raghasználat kétértelművé teheti közlésünket. „Csalóka ez a kifejezés – írja valaki egy olvasói levélben –, mintha mondana valamit, de mégsem jelent semmit, mert nem derül ki: *kitől és mitől* teljesít jobban az ország, és esetleg milyen területen.” A *kitől* és a *mitől* éppen úgy lehet okhatározó, mint hasonlító határozó. Ettől függ a mondat értelme. De hogy a kétféle értelmezés közül melyik felel meg a szerző szándékának, azt csak ő maga tudná megmondani. Például úgy, hogy világosabban fogalmaz.

A *fiatalabb tőle* vagy *nála, nagyobb tőle* vagy *nála* stb. kérdése az érdeklődő nagyközönséget is foglalkoztatja. Egy internetes fórumon (www.gyakorikerdesek.hu) több hozzászóló is állást foglal a *tőlem* vagy a *nálam* helyessége mellett. A többség a hagyományos megoldást pártolja, de vannak hívei az újításnak is. (Még) nem internetező olvasóim kedvéért következzék maga a kérdés, utána pedig néhány hozzászólás:

Felétek mi a szokás? Tőlem vagy nálam? Ahol én élek (Győr-Moson-Sopron megye), mi azt mondjuk, hogy pl. A barátom fiatalabb nálam. De valahol meg tőlemmel mondják. Nálatok hogy mondják? Irjátok oda légyset, hogy hol élték! Kösz!

Bács megye. Nálunk mindkét változatot mondják.

NÁLAM (Komárom megye).

Nálam (Pest megye).

Nálam fiatalabb. Ha tőlem, akkor az azt jelenti tul.képp, hogy általam lett fiatalabb.

Nálam (Bp.).

Mindkettő (Hajdú-Bihar).

Békésben is a nálam járja.

A barátom fiatalabb nálamnál. – Na ezt add össze!

Ha azt szeretnéd mondani, hogy „megfiatalodott”, amióta veled van, akkor azt mondanád, hogy fiatalabb tőled. De amúgy a nálad a helyes. Ez olyasmi, mint: Az édeskáposzta jobb a húsnál[,] vagy az édeskáposzta jobb a hústól.

Körülbelül ugyanerre az eredményre jutottak a (többségükben, vélhetően, fiatal) „kommentelők” a *nagyobb tőlem* vagy *nagyobb nálam* ügyében is.

Félreértés ne essék: a fentieket nem azért idéztem, hogy „a nép szavával” igazoljam azt, amit erről a nyelvességi kérdéstről a Nyelvművelő kézikönyvtár második kiadásában írtam (azért merem az egyes szám első személyt használni, mert ezt, akárcsak a többi pótlólagos szócikket, én írtam, Grétsy László pedig lektorálta). Nem, nem azért, természetesen. Hanem mert örömemre és elégtélelemre szolgál, hogy ezek a fórumok és „kommentjeik” (akármennyi naivságot és pontatlanságot tartalmaznak is) arról tanúskodnak, hogy az ifjabb nemzedék nem vesztette el érzékét, érdeklődését a nyelvi helyesség kérdesei iránt. Amíg van igény arra, hogy legyen nyelvi norma, addig lesz is. Ez a „népi nyelvészet” nem helyettesítheti, persze, a tudományos alapon, nyelvészek által végzett nyelvművelést, de hátteret és alapot szolgáltat annak, kifejezésre juttatva azt a társadalmi igényt, amely nélkül nem érdemes, sőt talán nem is szabad nyelvműveléssel foglalkozni.

Ami pedig végül a saját véleményemet illeti a *tőlem* vagy a *nálam* ügyében, az én „kommentem” így hangzik: a *nagyobb tőle* olyan, mint a *szabadott* vagy az *eh(h)öz*. Nem rossz, de nekem nem elég jó (mármost ha köznyelven próbálok beszélni – és különösen írni).

Kemény Gábor

„Becsületes, beszédben jártas”

Beszélgetés Adamikné Jászó Annával és Adamik Tamással

– Mikor kapcsolódott össze az életük?

Adamikné Jászó Anna: Mindkettőnk második szakja az orosz volt. Egymás mellett üldögéltünk az orosz szemináriumokon, azután 1963 októberében összeházasodtunk: harmadéves korunkban. Jelenits István adott össze minket a rákospalotai nagytemplomban, kivonult a fél évfolyam (főleg a kíváncsi oroszok), nem csináltunk titkot a templomi esküvőből. Furcsa kimondani: ötvenegy éve volt.

Adamik Tamás: Az ószláv szemináriumon egyszer véletlenül egymás mellé ültünk, és Anna jó vicceket mesélt. A következő órán szándékosan mellé ültem, és ismét mesélt néhány szellemes viccet, aminek az lett a következménye, hogy elmentünk sétálni a Hősök terére, utána pedig hazakísértem Rákospalotára. Miután többször megtettem ezt, és egyre tovább maradtam, az Eötvös Collegium pedig igen messze esett Palotától, végül itt ragadtam.

– A klasszika-filológus mikor fordult a retorika felé?

AT: Egyetemista koromban mint latin szakos az auktorórán Ciceró és Caesar több híres beszédét olvastuk végig és vitattuk meg. Az irodalomtörténeti előadásokon pedig több olyan római íróval ismerkedtünk meg, akiket szónoki tehetségük emelt a magasba. Amikor pedig a rómaiak kultúrájuk siralmas állapotáról panaszkodtak, mindig a szónoklás hanyatlásában látták az okát. És igazuk is volt, hiszen az ókori Rómában a retorika alkotta a felsőoktatás gerincét. Mindez azt sugallta számomra, hogy a retorika, amelyet a jól beszélt tudományként határoztak meg, hasznos tudomány: érdemes tanulmányozni forrásait.

– A tanár, a nyelvész mikor fordult a retorika felé?

AJA: A beszédművelés tantárgyat akkor vezették be a tanítóképzőkbe, amikor odakerültem, azaz 1975-ben. Mindig is retorikai keretben tanítottuk, csak nem foglalkoztunk a retorika többi részterületével. A beszédművelés hangsúlyozása érthető: a tanító beszédének tisztának kell lennie. Akkoriban nem is vettünk fel beszédhibást a tanítóképzőbe. Amikor férjem 1987-ben publikálta a Herennianusnak ajánlott retorikát, bemutattam a hallgatóknak, egészen jól lehetett tanítani a modern korban is ezt a kétezer éves, nálunk is évszázadokon át forgatott tankönyvet. De igazából a tanárképzőn kezdtem el foglalkozni a retorikával.

Névjegy

Adamikné Jászó Anna, az MTA doktora, professor emeritus. 1966-ban végzett az ELTE BTK magyar–orosz–finnugor szakán. Kilenc évig tanított gimnáziumban, 23 évig a Budapesti Tanítóképző Főiskolán. Kétszer volt Amerikában meghívott professzor. 1998-tól az ELTE TFK magyar nyelvtudományi tanszékét vezette. 2012-ben a Mai Magyar Nyelvi Tanszékről ment nyugdíjba. Professor emeritusként most is tanít a doktori iskolában.

Adamik Tamás, az MTA doktora, professor emeritus. 1966-ban végzett az ELTE BTK latin–orosz szakán, majd a Tankönyvkiadóban dolgozott. 1973-tól az ELTE Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékén tanít, utóbb ennek tanszékvezető egyetemi tanára. Jelentős kutatásokat végzett a római irodalom, az antik retorika, az ókeresztény apokrif irodalom és a vulgáris latin területén, számos klasszikust fordított magyarra.

– Pályájuk kezdetén milyen volt a retorika helyzete Magyarországon, és milyen ma?

AJA: A közvélekedés azonosította a retorikát a beszédműveléssel, az akkori retorikák nagyrészt beszédtechnikai gyakorlatokat tartalmaztak. Fischer Sándor retorikájára gondoltak elsősorban. Ez a felfogás még ma is él a tanárok között, holott a retorikának öt nagy területe van: a feltalálás (binnen az érveléssel), az elrendezés vagy szerkezet, a kidolgozás vagy stílus, az emlékezetbe vésés és végül az előadásmód: a beszéd és a testbeszéd. Ezt az eredeti ötös rendszert állítottuk helyre.

AT: Az emberek csak hallomásból ismerték a retorika szabályrendszerét. Azok a klasszikus retorikák ugyanis, amelyek a jól beszélés szabályrendszerét tartalmazzák, vagy nem voltak még magyarra fordítva, vagy olyan régi fordításokban voltak hozzáférhetők, amelyeknek nyelvezte már elavult. Ezen a helyzeten kívántam változtatni, amikor elhatároztam, hogy tanulmányozni fogom a klasszikus retorika rendszerét, és amikor már eléggé jártas leszek benne, lefordítom a klasszikus hagyományt őrző görög és római retorikákat. Ma már a mérvadó ókori retorikák megfelelő magyar fordításban állnak az olvasók rendelkezésére.

– Mi a klasszikus retorikának a legfontosabb üzenete a ma számára?

AT: A klasszikus retorika legfőbb üzenete a ma számára az, hogy tökéletességre kell törekednie mindenkinek, de legfőképpen azoknak, akik emberek, városok és országok sorsát irányítják. A legdrágább kincs tehát, amit a klasszikus retorika ránk hagyott: a tökéletes szónok, – mai szóval élve – a tökéletes közéleti ember vagy államférfi alakja: „becsületes, beszédben jártas ember”. Az sem véletlen, hogy e meghatározásban a „becsületes” áll az első helyen, és csak utána következik a „beszédben való jártasság”, hiszen ez utóbbi önmagában többnyire csak árt.

– Honnan jött az ötlet, hogy szónokversenyt kellene szervezni?

AJA: A retorika tudomány és gyakorlat, gyakorlat nélkül nem él. Úgy gondoltuk, hogy nemcsak elméletben, hanem gyakorlatban is kellene művelni. 1999 novemberében rendeztük az első versenyt a tanárképző főiskolán Grétsy tanár úr elnökletével, azzal a céllal, hogy emeljük a retorikai és az anyanyelvi kultúrát. A tanárképző megszüntetése után a versenyt a Bölcsészkar és a Mai Magyar Nyelvi Tanszék karolta fel. 15 versenyt bonyolítottunk le eddig 684 résztvevővel, s ez nagyon nagy szám! Igazi tehetséggondozás! Dobos Krisztina mindig részt vett a zsűri munkájában, szívügye volt a tehetséggondozás. A rendezvény összetett: az első nap egy kétórás retorikai konferenciával kezdődik, amelyen a retorika egy tisztázatlan, esetleg vitatott kérdéséről van szó. Ezt követi a megadott témára megírt beszédek előadása. A második nap a rögtönzéseké, itt alakul ki a végleges sorrend. A konferencia előadásait, a beszédeket, a beszédekhez készített elemzéseket évről évre kiadjuk. Ez a Régi-új retorika sorozat jól szolgálja a retorika tanítását. A legközelebbi rendezvény 2014. november 7–8-án lesz, a konferencia témája a bemutatkozó beszéd. A kötelező beszéd témája meglehetősen zord: „ott van a haza, hol a haszon” (Biberach mondja a Bánk bán első szakaszában).

– Melyik munkáját szereti legjobban?

AT: Nehéz megmondani. Mindig azt a munkámat tartottam a legfontosabbnak, amelyiket éppen írtam. Két olyan munkám van, amelyet hosszú ideig írtam, s éppen emiatt igencsak a szívemhez nőtt: Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig (1998) és Római irodalom a kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig (2009). Azért is szeretem e két könyvemem, mert az irodalom és a nyelvészet ötvöződik bennük: én soha sem akartam szétválasztani e két tudományterületet. Mindig úgy éreztem, hogy elválaszthatatlanul összetartoznak: a nyelvészet irodalom nélkül holttá válik, az irodalom pedig nyelvészet nélkül locsogássá.

AJA: A tanítást. A könyvek közül többet is. A tanítóképzők számára készült a többszerzős A magyar nyelv könyve, egyete-

Hiteles előadás vagy a valóság látszata?

Az antik retorikai előadasmódról – röviden

Néztem a fiatal, pályakezdő közgazdászt, ahogyan a hallgatóság figyelméért küzdött. Alaposan kitett magáért: öltözete az alkalomhoz illő volt, mégis lazán elegáns; stílusa kifogástalan, megnyerő. Műveltségéről is tanúbizonyságot tett, mert előadását irodalmi idézetekkel tarkította. Majdnem egy óra után kaptam csak a fejemhez: te jó ég, hiszen igazából még nem mondott semmit! Rá kellett jönnöm, hogy az előadasmódja elsöpörte a tartalmat, és az egészből egy nagy produkció lett. Hallgatótársaim szemében mégis ott ült a csodálat, hogy „Vége! Legalább jól szórakozunk!” Lehet, hogy nekik van igazuk?

Arisztotelész írta a Kr. e. 320-as években: „... nem elég azt tudni, hogy mit kell mondanunk, azt is tudni kell, hogyan adjuk elő. És ez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy beszédünket ilyen vagy olyan jellegűnek tüntessük fel.” Azaz Arisztotelész a tartalmat és a formát egymás mellé helyezi. Az utóbbi összetett jelenség: a szónok külső megjelenésétől a hanghordozásáig sok dolog beletartozik.

Az antik kor – bár már ismerte az írásbeliséget – erősen szóbeli kultúra volt. Ennek megfelelően a szóbeli műfajoknak (különösen a szónoki beszédeknek) fontos szerepük volt az információáramlásban és persze az állam életének szervezésében: a szónok csak államférfiként létezhetett – és fordítva. Az antik szónoklattanokban azonban fel-felbukkan egy másik csoport is: a színjászok, méghozzá olyan rétegeként, amelynek a tevékenységét több szerző is összeveti a szónokokéval. Hogy miért? Mert a szónoklásban nem csak a szó a lényeg (ahogyan a színészetben sem), a látványnak is legalább olyan fontos szerepe van: a gesztusok, a mimika, az öltözet stb. egyaránt meghatározó elemek. Wacha Imre írja *A korszerű retorika alapjaiban*: „Ezek [a gesztusok] általában a szóbeli közlés képszerűbbé tételét szolgálják, a kifejtettek jobb megértését segítik elő.”

Szóbeli közlés és testbeszéd – utóbbi inkább a kifejezés technikai jellegű ismerete, ám talánuk hasonló megközelítést a beszédhang kapcsán is. Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–46) az *Orator* (A szónok) című művében írja: „Szép zengésű hangra kell törekednünk; az ugyan nem tőlünk függ, hogy milyen a hangunk, de tőlünk függ annak gyakorlása és kiművelése.” Szerinte az előadás elsősorban a lélekben zajlik, arra kell, hogy hasson, és ennek közvetítője a hang (és a tekintet). Fontos tehát, hogy a „leghasznosabb és a legdicsegetesebb” eszközt, a hangot jól használjuk, gondozzuk.

Marcus Fabius Quintilianus (Kr. u. 35–100) is a beszédhangot tartja elsődlegesnek: „Itt elsősorban arra kell odafigyelned, hogy

milyen a hangod, másodsorban arra, hogyan használd. A hang természetét a mennyiség és a minőség határozza meg.” Mennyiség szerint a hang lehet erős vagy gyenge; a minőség viszont sokszínűbb, hiszen van tiszta és tompa, öblös és elhaló, csengő és rekedtes hang stb. Ezután számba veszi a beszédképzéshez szükséges szerveket (tüdő, mellkas, fej, orrlyukak), és tanácsokat ad a helyes hangképzéssel kapcsolatban. A XX. századból Hernádi Sándor *Beszédművelés* című könyvét idézhetjük még hasonló témában, amely a leendő tanítóknak, tanároknak ad hasznos tanácsokat a hangképzésről és az előadasmódról (meg kell teremteni a hang támasztát, tökéletes zöngképzésre kell törekedni stb.). Persze a kulcsszó mindkét szerzőnél: a gyakorlás.

A jó technikával tehát megadhatjuk az előadás jó „alaphangját”. Quintilianus szerint az előadás még a jó érvelésnél is fontosabb, hiszen ez utóbbi semmit sem ér, hogyha nem tudjuk jól elővezetni: „... az előadás erejével fokozott közepszerű beszéd jobban megindít, mint akár a legkiválóbb, ha gyengén adják elő.” Jó példaként említi a színészeket, mint akik bizonyosságul szolgálnak arra, hogy mind a jó, mind a gyenge költők műveit „bájjal” tudják megszólaltatni.

Cicero a *De oratore* (A szónokról) című munkájában ezt olvasuk: „... a szónokok, akik pedig magának a valóságnak a képviselői, elhagyták, a színészek pedig elfoglalták, pedig ők a valóságnak csak utánczó.” Már megint a színészek? Miért olyan fontos az összehasonlítás?

Cicero szerint a valóságnak minden esetben le kell győznie az utánczást. Ez azt jelenti, hogy a szónok akkor lehet igazán hatásos, ha érzelmei őszinték. Van azonban olyan eset, amikor tettetni kell az érzéseket. Cicero a szónoki mesterség ellentétéként mutatja fel a színadiasságot és a színésziességet, ugyanakkor elismeri, hogy a színészek azt valósítják meg, amit a szónokoknak kellene: hitelesek (vagy legalábbis annak tűnnek). Ezt írja: „az ember egész teste, egész arca, minden hangja, mint a hurok a lanton, úgy hangzának, ahogyan a lélek indulata megüti őket. [...] Rendelkezésre áll [...] a színésznek úgy, mint a színnek a festőnek, hogy váltogassa őket.”

Quintilianustól pedig annyit tehetnénk hozzá, hogy akkor jó az előadás, ha alkalmazkodik ahhoz, amit mondunk; ezt pedig a hangulatunk határozza meg. A hangulatunk lehet valódi vagy színlelt; a valódiak természetesen törnek fel belőlünk, míg a színlelt előtt alaposan bele kell élnünk magunkat a helyzetbe. Ez már művészet (vagyis színjátszás).

A valóság látszata és valaminek az „előadása” között ezek szerint nem is húzható olyan éles határ. A fiatal közgazdász jól csinálta, amit csinált: olyan tökéletesre csiszolta az előadasmódját, hogy csak nagy odafigyeléssel lehetett tetten érni a tartalom hiányosságait. A szónok tehát legyen színész is? Hazudjon egy kicsit a cél érdekében? Elvileg nem teheti meg, hiszen az igazságra törekszik. Az antik retorikákat olvasva azonban látható, hogy a szerzők küzdöttek az ellentmondás feloldásával, s végül a színészeket is megdicsérték. Hiszen hiába a színadiasság, előadasmódban mégis ők voltak a jobbak.

Pölcz Ádám

→ misták is használják, mert megértik. A nyelvi elemzések kézikönyvét Hangay Zoltánnal írtuk, azokat az eseteket tartalmazza, amelyek gondot okoznak a tanároknak, sajnos elfogyott, s nem nyomták újra. Szeretem az Édes Anyanyelvünk nyelvtankönyveket, különösen az ábécéskönyvet, melyet Gósy Mária-val készítettünk, s melynek hasznosságát Csépe Valéria kísérleti úton bebizonyította. Megtanultak vele a gyerekek olvasni, meg is szerették az olvasást, de most a minisztérium kilötte az alternatív programokat, akár jók voltak, akár rosszak. Péntek János elkészítette az ábécé zárt *ë*-vel jelölt változatát székelyföldi gyerekeknek, ez kuriózum. Szeretem az olvasással foglalkozó könyveimet, ezek a Csak az ember olvas, Az olvasás múltja és jelene, a többszerzős A magyar olvasástanítás története. 1991 óta szerkesztem a Magyartanítás című folyóiratot. Szeretem a Retorikai lexikont, valamint legújabb könyvemet, a Klasszikus magyar retorikát.

– Kérem, mutassa be a nagy családot!

É
A

Édes Anyanyelvünk 2014/4.

AJA: Négy gyerekünk van. Anna lányunk zongoraművész, Bécsben végzett, az ausztriai Feldkirchenben a felsőfokú konzervatóriumban zongoratanár. Tamás kürtművész, tavaly váltott: a MÁV szimfonikusoknál eltöltött évek után a Hubay Jenő Zeneiskolában tanít. Gábor fiunk tubaművész, az Opera zenekarának tagja, tubát és kamarazenét tanít a Bartók Béla Zene-művészeti Szakközépiskolában, a Nehéz Fiúk tubakvartett oszlopos tagja. Mindhárom művész gyerekünk közül „kibűjt” a pedagógus, lelkesen tanítanak, és büszkék hazai és nemzetközi versenyeket nyert tanítványaikra. Béla fiunk klasszika-filológus, az ELTE latin tanszékének nyelvésze, indoeurópai és latin történelmi nyelvészetet tanít, a pannóniai feliratokkal foglalkozik. A latin nyelv normalizációja, valamint a vulgáris latin alakulása érdekli, így munkássága szorosan kapcsolódik a nyelv-műveléshez. Tizenegy unokánk van, már hét tanul különféle egyetemeken, kettő jövőre érettségizik, és két kicsi lány zárja a sort, a legkisebb most megy iskolába.

Balázs Géza

Wacha Imre vallomása szülőföldjéről, anyanyelvéről

Minden ember életében vannak olyan városok, helyek, amelyeket szinte megszentelt helynek érez, ahova rendszeresen elzarándokol.

Nekem ilyen hely Győr.

49 éve minden Kazinczy-versenyen itt voltam. Ezért Győr nekem nemcsak a szülővárosom, hanem a Kazinczy-versenyek városa, az én Kazinczy-versenyeim városa is.

Ezért talán megbocsátható, hogy mondandóm hangvétele kissé személyes lesz.

Minden alkalommal felkeresek néhány – számomra megszentelt – helyet: úgy érzem, olyan helyek ezek, ahol összefutnak az anyanyelv „erővonalai”, ahol az ember új erőt kap anyanyelvétől, mint ahogy új erőt kapott Anteusz, amikor halálos birkózása közben megérintette a földet, a földanya, Gaia testét.

Az én megszentelt helyeim:

1. Szüleim sírja a révfalusi temetőben. Ez a múltam. A forrás. Szüleimtől kaptam anyanyelvemet, és általa lettem magyar.

2. Megnézem szüleim házat Révfaluban. Ott tanultam beszélni, ott kezdtem igazán megismerkedni anyanyelvemmel, és – később, amikor már olvasni tudtam – ott, apám könyvtárában lapozgattam A magyar nemzet történetének a millenniumra megjelentetett 10 kötetét, olvastam Jókai regényeit, ott forgattam a magyar remekírókat, köztük Kölcseyt, Kazinczyt, Aranyt, Petőfit, Vörösmartyt. Tőlük – észrevétlenül – hazaszeretetet és erkölcsi elveket, etikát tanultam.

3. Kissé odább, a város felé, megállok egy fohászra a Tulipános Iskolánál. Itt tanultam meg a betűvetést, itt tanultam meg olvasni.

És ezáltal kaptam „belépőt” egy új világba, a szellem világába!

4. Aztán át a Duna felett a hídon, ahol a Mosoni-Duna és a Rába összetalálkozik – talán a két folyó vizének színe is mutatja, hogy két kultúra ölelkezik össze: a rábaközi és a kisalföldi – végig a Czuczor Gergely és a Rónai Jácint utcán át a Széchenyi térig. (Rónai Jácint természettudós és nyelvész volt.) Ott a Széchenyi téren, ezen a csodálatos barokk-copf stílusú téren van a következő zarándokhelyem, az alma materem, a bencés gimnázium. Előtte a költő, nyelvújító, szótáríró Czuczor Gergelynek és a fizikus Jedlik Ányosnak a szobra. (Egyébként Jedlik volt a fizika magyar szakterminológiájának megteremtője.) A bencés gimnáziumban ismerkedhettem meg az Európa számára közös mediterrán: zsidó-görög-latin kultúrával, azután a német és a francia nyelvvel, a művészettörténeti órákon a képzőművészetnek a nyelvével, az egyiptomi és az európai művészettel. – Szemben a gimnáziummal ott áll (vagy csak állt) a „vasfa”, bizonyító fája azoknak a „peregriinusoknak”, akik bejárták fél vagy egész Európát, hogy szaktudásukat gyarapítsák, s akik a külhonban megszerzett tudásukat mind-mind *haza*-hozták.

5. Ha a Duna-híd lábánál vagy a Frigyszekrénynél jobbra felkanyarodom, ismét fontos helyre jutok: a székesegyházban a Hédervári Kápolnában van Szent László hermája. A kápolnának gótikus boltozata, gótikus ablakai imára összetett kézre emlékeztetnek, és valahova „fölfelé” mutatnak.

A lovagkirály hermája – művészi formájával – korának szimbolikus nyelvhasználatára figyelmeztet, László király szigorú törvényeivel az erkölcsre, az erkölcsi parancsokra. A lovagkirály harcaival pedig azt tudatosítja, hogy a népert-nemzetért mindig küzdeni, harcolni kell – és mindig a népert kell küzdeni.

Ha balra fordulok az Apáca utca felé, a Kovács Margit Múzeum vár, a keramikus-gölgöncsér nyelvén arról beszél, miként kell a nép hagyományát megújítva megőrizni.

6. Ha a Széchenyi térről balra a házasságkötő terem irányába kanyarodunk el, számomra ismét kegyhely következik: a Magyar

Ispita kicsi reneszánsz-barokk-toszkán udvarában Borsos Miklós felszállni készülő fehér galambja – ismét a művészet nyelvén – a magasba szállni vágyó gondolat jelképével, a „fenti” kapcsolatokra figyelmeztet.

7. Az első-utolsó jeles hely minden évben a Kazinczy Gimnázium. Nem azért, mert ide járt első nagy szerelmem. Sokkal inkább azért, mert ez az iskola – Győr városával együtt – immáron 49. éve ad helyet a Kazinczy anyanyelvi versenyeknek. Egy emberöltő óta teremti meg ünnepeit annak az anyanyelvnek, amely számomra az imént említett „zarándok-helyeket” összekapcsolja. Ez az az intézmény, amelynek vezetői, tanárai, diákjai évről évre ünneppé teszik a verseny napjait.

Az anyanyelvért csendben végzett munkájukkal, példamutatósukkal olyan személyek kötnek ehhez az iskolához, mint a Kazinczy-díjat alapító Péchy Blanka, a versenyek és a Kazinczy-táborok lehetőségét kiharcoló Z. Szabó László, a versenyek szellemi vezetője-vezére, Deme László és az anyanyelvi kultúráért vállaltva küzdő harcostársak (csak a közülünk már eltávozottakat említem: Lőrincze Lajos, Graf Rezső, Héricsné Kiss Aranka, Szende Aladár, Megyer Szabolcs). És ide kötnek a Kazinczy Gimnázium igazgatói, tanárai, diákjai. És kötnek a versenyző diákok, a felkészítő tanárok. Akik mind cselekvő munkásai az anyanyelvi kultúráért folytatott mindennapos küzdelemnek. Általuk lesznek a verseny napjai anyanyelvünk megújulásának, minden évi megújulásának, új és újabb tavaszának napjai is.

Az anyanyelvnek, általa a jövőnek az ünnepei-biztosítékai ezek a napok, amikor minden évben száznál több fiatal gyűlik össze a Kárpát-medence minden tájáról, hogy szépen megfogalmazott okos-igaz gondolatokat szólaltasson meg.

Hogyan szólt József Attila folyóiratának címe? Szép Szó. A költő másutt azt mondta: „apám szájából szép volt az igaz”. Az igaz szó – jó szó; és a jó szó – szép szó. A szép szó igaz szó. Hogyan mondta egy másik költőnk (Petőfi)? „Most minden jó szó bezzáll a szív közepébe.”

Különösen most van szükség a jó szóra, az okos szóra, a meg gondolt gondolatra, amikor – kissé szabadon idézve Korzenszky Richárd tihanyi apát szavait – összezavarodott körülöttünk a világ.

Amikor úgy érezzük, hogy kifordul önmagából az a nyelv, amelynek segítségével birtokba vettük a világot.

Amikor úgy érezzük, hogy egy szétesett világ, szétesett ország lelkiállapota sajog mai nyelvünkben.

Amikor úgy érezzük, hogy „most volna igazán nagy szükség arra, hogy minden kimondott és leírt szavunk igaz legyen, jó és szép, hogy legyen idő arra, hogy meghallgassuk a másik ember örömet vagy bánatát”.

Fogadjuk meg szavait: „Meg kell tanulni jó szót szólani. Emberritartás nélkül, az élet tisztelete nélkül csak üres halandzsza minden beszéd. Emberségre kell tanítani először a gyermekeket. Emberségünkhez tartozik a nyelv. (Miként anyjához a gyermek.)” (In: Vallomások. Harminchárom jeles magyar kortársunk gondolatai anyanyelvünkről. Tinta Kiadó, Bp. 2009. 51–2.)

Ennek az összefogásnak, a jó szót szólásnak az ünnepnapjai az országos Kazinczy-versenyek, ezeknek az ünnepnapoknak megteremtője, házigazdája Győr városa és a Kazinczy Gimnázium. De legfontosabb munkásai ti vagytok, kedves versenyző diákok, ti és a ti emberségre nevelő tanáraitok.

Ti, kedves versenyzők, sok okos, szép szöveget hoztatok magatokkal, hogy itt okosan megszólaltassátok a leírt szavakat, a leírt mondatokat. „Jó szót szóljatok.” Mi azért vagyunk itt együtt, hogy általatok meghallgathassuk költőink, íróink szép, jó, igaz szavát. Az ő szép, jó, igaz, okos gondolataikat.

Ti a felkészüléskor – otthon – először némán olvasva, belső hallgatással már meghallgattátok az írók, költők szavait, hogy itt magatokon átszűrve megszólaltassátok őket, hogy mi meghallgathassuk általatok az ő – a ti – szavaitokat, gondolataitokat. És megkezdődhessen – egyelőre néma – beszélgetésünk. Mert, ahogy Pílinzsky mondja, a beszéd hallgatással kezdődik. Meghallgatással.

Hallgatunk, meghallgatunk benneteket.

Megnyitó a Kazinczy-versenyen, Győrött, 2014 áprilisában. (A szerk.)

**„egy szétesett világ,
szétesett ország
lelkiállapota
sajog mai nyelvünkben”**

Tallér

Egyetemista hallgatónak azokról a kifejezésekről kellett volna beszélnie, amelyek valamely dolog anyagát nevezik meg, nem a dolog nevét. Példát sajnos nem tudott mondani, így ezt a szöveget adtam, válassza ki belőle a megfelelőt:

*Oh boldogabb, ki mint a szarvasok
Az anyja méhében tanul félelmet és futást
S a sorsát vert aranyként, mélyen meghajolva úgy fogadja,
Akár a szolganép a tallért s nem perel.*

A harmadéves diák némi töprengés után az *arany* mellett döntött – helyesen. „És mi a tallér?” – kérdelem, de erre hosszú csend a válasz. Erre újabb idézetet mondtam, de ez sem segített:

*Ugrótáncot jókedvemből,
édes rózsám, járok,
országút viz Fehérvárig,
széles a két árok.
Így tedd rá, úgy tedd rá,
Rozika, Terike, Marcsa,
kinek nincsen tíz tallérja,
kötőféket tartsa.*

Próbálkozom tovább. Emlékezetből elmondom, hogy Lapaj, a híres dudás visszautasítja vevőjét, aki „rangos hetykeséggel száz kemény tallért ígért a szerszámért”. Most már megvan a válasz: „Ennivaló, sajtos tallér.” – „Nézzük meg a Petőfi-szótárban” – veszem le a negyedik kötetet a polcra, s íme:

*Kalmáridőket élünk mostanában,
Egy pénzdarábnak nézik a világot,
S ha a világ pénz, a költő mi rajta?
A költő – mondják – hasztalan penész csak.
Pedig a költő királyi kép a
Világ tallérján... nem, királyi kép sem!
Ő a tallérnak csengő, tiszta hangja [...]*

„Nem ennivaló?” – rebben a bolognai rendszer szerint tanuló deák hangja, aki emelt szintű érettségivel vétetett föl magyar szakra. Újabb szövegdarabokkal próbálkozom:

Paradoxon a világ...

Mondhatta volna akár Shakespeare is! Mondott valami hasonlót valóban; igen, a *színház* szót kell kicserélnünk a *paradoxon*-ra. Ez görög szó, amelyet magyarul nem is nagyon tudunk röviden visszaadni. Körülírva lényegében ennyit tesz: olyasmi, ami a szokásos véleménnyel ellentétes. Szűkítsünk le a stilisztika szakirodalmára! Egybehangozóan ekképp fordítják: látszólagos képtelenség. És épp az ő jóvoltukból tudatosul bennünk, hogy még a köznyelvtől sem idegen ez a stílusfogás. Ezt igazolja például ez a közmondásunk: „Lassan járj, tovább érsz!” Csak zárójelben teszem hozzá, hogy József Attila valamiképp éppen ezen paradoxon paradoxonát – 180 fokos ellentétét – alkotja meg és mondhatja ki a „betlehemi királyok”-kal: „Gyalog jöttünk, mert siettünk.” És bőven akadhatnak ál-paradoxonok is, amelyek nyelvhelyességi vétségéből fakadnak, például: „Lányoknak bútorozott szoba lakótársként kiadó.” Most azonban tekintsünk el az efféléktől. A továbbiakban csakis szóbeli paradoxonokat veszek elő.

Ilyet érek tetten egykori osztálytársam nemrég megjelent könyvének a címében: „Pofa be, ha velem beszélsz!” Alcíme: Rémképek az 50-es évekből. A címadó történetből megtudjuk, hogyan is zajlott a megtorlás éveiben egy, az '56-os eseményekben aktívan részt vevő tanárember kihallgatása: „Csak a verés volt biztos. ... Különben sem alakulhatott ki közöttük magasröptű társalgás, mert ha megszólalt, rárivalltak: »Kuss legyen,

[Pál gazda] Nyomatékkal egy tallért dob
Az igazság mérlegébe,
Mit a bíró csúsztat a jobb
Oldalon lévő zsebébe.

[Péter gazda, hogy az ügyvéd]
a beszédet össze
Annál jobb rendbe illessze,
Az ütlegből sokat elvesz
És a joghöz egy tallért tesz,
Mely is a bírói zsebben
Bal felől, a szív iránt,
Meghúzódik a legszebben.

Ezek után a hallgató kezébe adom a Magyar értelmező kéziszótár kötetét, keresgéljen benne. Magam meg közben Jókai-regényekre gondolok, amelyeket gyerekkoromban olvasgattam (kántor)tanító nagybácsimnál nyaralva a méhesben, ahová a kánikula elől is, eső elől is jó volt behúzódni. A regényekben is csengtek, mint Petőfi írta, az ezüst tallérok, s ma már tudom, nyolcvanötször, ugyanis ennyiszor fordul elő bennük a *tallér* szó.

A fenti szótárból is kiböngészhető, hogy annak idején, 1516-tól Joachimsthal bányáinak ezüstjéből vertek *Joachimsthaler Gulden*-t, *Groschen*-t, azaz 'Joachim-völgyi'-nek nevezték a pénzfajtákat. A kifejezés rövidült, és a német *Taler* szó (sokszor az érme is) átkerült más nyelvekre: angol *taler*, francia *thaler*, olasz *tallero*, cseh és szlovén *tolar*. A régi angoltól alakult az amerikai *dollár*.

Hazánkban a tallér verése 1553-ban kezdődött meg 89,5%^o finomságú ezüstről, színsúlya 25,780 g volt. Az első, ún. *angyalos tallér* nagyon ritka. Később készültek fél- és negyedtallérok is. A gyűjtők, a numizmatikusok ismernek *császári, füles, gréci, imperiális, keresztes, liliomos, oroszlános, öreg, rénes, szeges tallér*-t. Oklevélből már 1554-ből van adat a szóra: *attam haz berbe kilencz tallert*. Némelykor *horított tallér* 'nem nemes fémből készült, ezüsttel v. arannyal futtatott tallér' is kikerült a pénzverdéből.

Történelmünk során – amint Füst Milán, Weöres Sándor, Mikszáth Kálmán, Petőfi Sándor, Arany János fölillantott sorai példazzák – sokáig, a XIX. századig használatos volt e pénz, illetőleg neve. 1780-ban egy paripa 30 tallérért, egy sertés 15 tallérért cserélt gazdát. Nem lenne könnyű kiszámítani, hány csomag sajtos tallért vehettünk volna akkortájt egy tallérból. Egyébként a hallgató egyik versrészletet sem ismerte...

Büky László

pofa be, ha velem beszélsz!» Ez az egyoldalúvá kényszerített kommunikáció bennem földidézi a „csendőrpertu” fogalmát; noha az azért jóval tisztességesebb volt az iméntihez képest. A végszükségben pofozó és rúgó zsandár tegezte a delikvenst, ám az sosem tegezhetette vissza...

E vonulatba sorolható – immár anekdotikus szinten – az egyszeri, már rég meghalt tanárlegenda. Elmaradhatatlan kalapját a fogason elhelyezvén, a szokott módon kipécézte a felelőt: „Füzetével kijön...” Majd váratlan fordulattal felszólította: „Fiam! Kezdjük a leckét szó nélkül.” A gyerek kis habozás után kinyögte: „Nem tudom elkezdni.” Mire a tanár: „Ha nem tudod elkezdni, akkor folytasd.” És hogy a paradoxon teljesebb legyen, hozzá kell tennünk még valamit. Amikor jó egy év múltán a fiúk ezt földidézték, a szigorú tanerő ekképp vágott vissza: „Ilyen marhákat én nem mondtam!”

Lecsendesült, lehiggadt öregemberként ráébredek: életutamban is akadt paradox jelenség. Már csak azért is, mert gyerekként a másik véglet voltam, vagyis a nagyszajúság megtestesítője. Fölháborítóan szájjaltam akár szüleimmel is. Nos, egy ilyen alkalommal anyám leteremtett: „Gyere be, mert hallják a szomszédok!” „Igen?! – mondtam –, és máris szónokoltam az udvaron: „Szomszédok! Rohadjon le a fületek, ha hallgatóztok!” És most jött az igazi paradoxon! Két méterre tőlem megszólalt a szomszéd néni: „Józsikám! Nem érünk mi rá hallgatózni! Egész nap itt dolgozunk a kertben...”

Holczér József

Bepasszol

Az idei futball-világbajnokság teljes mérkőzései helyett csak az összefoglalókat néztem meg, de a közvetítésekből felidézett részletekben néhányszor így is megütötte a fületem az, hogy egyes kommentátorok a *bepasszol* igét a gólszerzés jelölésére (is) alkalmazzák. Ilyenféleképpen: „... és a jobbról beadott labdát a jó ütemben érkező csatár nyolc méterről *bepasszolja* a bal sarokba. Ezzel a dél-amerikaiak megszerzik a vezetést.”

Nem most találok először a szónak ezzel a használatával, akár meg is szokhattam volna már, de még mindig meglepődöm rajta, nem tudok vele megbarátkozni. Nem emlékszem pontosan arra, mikor hallottam vagy olvastam először az igét effajta jelentésben, de minden bizonnyal már az új évezredben történt. Gyerekkoromban és fiatal felnőttként sokkal több meccset néztem-hallgattam, mint mostanában, a sportsajtónak is jóval szorgalmasabb olvasója voltam, de sohasem kerültem elém a *bepasszol*nak 'gólt szerez'-féle jelentése. Magát az igét is ritkán láttam és hallottam; ha mégis felbukkant, akkor azt jelentette, hogy a játékos a szélről (esetleg hátulról) befelé, általában a kapu előterébe továbbítja a labdát, többnyire laposan. Aki a labdát *bepasszolta*, az egy beljebb álló csapattársának adta át, vagy az ellenfél kapuja elé érkező, illetve ott helyezkedő társai felé küldte, de még véletlenül sem juttatta közvetlenül a kapuba.

Hogy a gólszerzésre vonatkozó jelentés ügyében ne csupán az emlékeimre és a saját véleményemre hagyatkozzam, körülnéztem egy kicsit néhány szótárban és más forrásokban. A vizsgálódást az igekötő nélküli *passzol* igére is kiterjesztettem. Nem foglalkoztam azonban az

„bepofozza a labdát a kapuba”

'illik valamihez vagy valahová' jelentéssel, sem pedig a kártyanyelvből ismerttel, mivel ezek a gólszerzésre nézve lényegtelenek.

Bánhidi Zoltán sportnyelvtörténeti értekezésében és szótárában (1971) *bepasszol* címszó nincs. A *passzol* ige a *passz* címszónál szerepel, ezzel a példával: „a másik szélső csatárhoz *passzolja a labdát*” (1900-ból, a sportsajtóból idézve).

A Nyelvművelő kézikönyvben (1980–1985), valamint a Nyelvművelő kézisztótár régebbi és újabb kiadásában (1996, 2005) sincs *bepasszol* címszó. A kézikönyv a *passzol* sportnyelvi jelentését így adja meg: „labdát vagy korongot *továbbít, átad* (a *passz* pedig számos labdajátékban annyi mint *átadás*)”. Az ige jelentését illetően a kézisztótár sem tér el lényegesen ettől a meghatározástól.

A magyar nyelv (hétkötetes) értelmező szótárában (1959–1962), továbbá a Magyar értelmező kézisztótár eredeti (1972), illetőleg megújított kiadásában (2003) szintén nincs *bepasszol*. – A hétkötetes értelmező szótár a *passzol* sportnyelvi alkalmazását elavulóban lévőnek minősíti, nyilvánvalóan inkább nyelvtisztítási szándékkal, mint a valóságot tükrözve. A szócikk felhívja a figyelmet arra, hogy az ige tárgyatlan és tárgyhasználatú egyaránt lehet. A tárgyatlan jelentés meghatározása ez: 'labdajátékban' a labdát *passzal továbbítja; adja a labdát*. A szemléltetésül szolgáló példák: *Jól passzolt a fedezet; Meg kell tanulnia passzolni*. A tárgyhasználatú jelentés: 'a labdát valakihez *passzolja*: ilyen módon valakihez juttatja'. Példája: *Az ellenfélhez passzolta a labdát*. – A Magyar értelmező kézisztótár összevontan közli a *passzol* tárgyhasználatú és tárgyatlan jelentését: '(labdát, korongot) ad(ogat), továbbít'. Ezen az újabb kiadás sem változtat.

Az eddig felsorolt kiadványokban tehát (beleértve az új évezredben megjelenteket is) nyoma sincs a gólszerzés kifejezésének.

A magyar nyelv nagyszótárának cédulaanyagában (MTA Nyelvtudományi Intézet) és a szótár írásához összeállított elektronikus szöveggyűjteményben (<http://www.nytdud.hu/hhc>) sincs sportnyelvi *bepasszol* ige. Nem csoda, hogy a *b* kezdőbetűs kötet (2011) nem is vett fel *bepasszol* címszót.

A Nagyszótár készítéséhez egyébként felhasználható források közül csupán a Magyar Hírlap CD-jén akad néhány adata a futballnyelvi *bepasszol*nak. – Egy részük nem a gólszerzést jelöli, hanem azt a jelentést képviseli, amelyre a korábbi emlékeimmel kapcsolatban már utaltam. Például: „Lassan magához tért a Real, a 18. percben ki is egyenlített. R. Carlos negyvenméteres pazar labdája Raúl elé pottyant, ő *bepasszolta* Figónak, akinek már nem volt gond a hálóba lőnie” (2001-ből). – Más részük viszont már a gólszerzés kifejezője, például: „Bajzát *bepasszolta* a széptű gólt” (2000-ből). Különösen érdekes az a részlet, amelyben mindkét jelentés szerepel, mivel szerintem a jelentésváltozás útját, az újabb jelentés keletkezésmódját is megvilágítja: „A 64. percben tört meg [a vendégcsapat], amikor Czvitkovics adott álomlabdát Ferenczinek, ő tett egy-két lépést, aztán *bepasszolta* középre, Branezac pedig a hálóba” (2001-ből).

A *bepasszol* jelentésváltozása ('a labdát egy középen álló vagy ott érkező játékos társnak adja át' → 'a labdát a hálóba küldi') szerintem a rokon értelmű *továbbít* mintájára történhetett. *Továbbítani valamit* ugyanis nemcsak *valakinek* tudunk, hanem *valahová* is, és a futballban ez a „valahová” akár a kapu is lehet.

Ezzel szemben a *passzol* másik szinonimája, az *átad* erősebben feltételezi a játékos társat, a „címzettet”, mint a *továbbít*: *átadni a labdát csak valakinek* lehet (más kérdés, hogy az *átadás* pontos-e), a kapuba nem.

Úgy gondolom, hogy azok a sportújságírók, kommentátorok, akik a *bepasszol* ige 'gólt szerez'-féle jelentését elterjesztették, nem ismerték fel azt, illetve túltették magukat azon, hogy a *passzol* hagyományos jelentéstartalmát pontosabban tükrözi az *átad* szinonima, mint a *továbbít*.

Nem véletlenül írtam azt az imént, hogy „gólt szerez-féle jelentés”. Máig sem sikerült ugyanis megállapítanom, hogy a *bepasszol* mindenféle gólszerzésre használható-e (eltekintve talán a fejestől). Azt hiszem, kétféle lehetőség van. Lehetséges, hogy a *bepasszol* általánosan 'gólt rúg, a hálóba küldi a labdát' jelentésű, függetlenül a lövés erejétől, lapos voltától vagy magasabb ívétől, a gólszerző és a kapu távolságától stb. Nem zárom ki azonban azt sem, hogy az ige jelentésterjedelme szűkebb ennél: főleg közeli, lapos, nem nagy erejű lövést jelöl; ebben az utóbbi esetben a *bepasszolja a labdát* azt fejezné ki, amit például ezek: *begurítja, bekotorja, bepofozza a labdát a kapuba*. Abban is bizonytalan vagyok, hogy a *bepasszolt* kedvelő újságírók, kommentátorok egységesek-e a gólszerzés mikéntjének jelölésében.

Az interneten a *bepasszol*nak 'középre adja a labdát' és 'a kapuba küldi a labdát' típusú adatai is vannak. Az utóbbi egy-két év termését vizsgálva (bevallom: kellemes meglepetésemre) az előbbieket határozott többségét állapíthatam meg.

Nyelvészként tárgyilagosságra törekedve azt mondom, hogy a *bepasszol* ige 'gólt szerez'-féle jelentése ma már meggyökeresedett, bár nem gyakori eleme a nyelvhasználatnak. Keletkezése megmagyarázható, jelenlétét tudomásul kell venni. Szükségességében viszont erősen kételkedem. A nyelvészi szerepből kilépve, szurkolóként, újságolvasóként, tévézőként ennél kevésbé finoman fogalmaznék. Ettől azonban megkímélem az Édes Anyanyelvünk olvasóit, jöllehet még megtűrné a nyomdafestéket.

Horváth László

Nem mindig jó, hiszen túl gyakori...

Magyarázó mellérendelt összetett mondataink tagmondatait az *ugyanis*, a ma már kissé régies hangulatú, választékosnak tűnő *tudniillik* mellett gyakran kapcsolja össze a *hiszen* kötőszó, amely a *hiszem* egyes szám első személyű tárgyas ragozású igealaknak szófajváltással létrejött alakja. Első előfordulása az Etimológiai szótár szerint 1519-ből való, a szóvégi *m > n* hangváltozás évszázadok alatt alakulhatott ki.

Talán nem csupán nekem tűnt fel, hogy az utóbbi években igencsak megsaporodott – főként a beszélt nyelvben, de különösen a médiumokban – a *hiszen* kötőszó használata. Ráadásul egyre gyakrabban helytelenül, más, odaillőbb kötőszó helyett használva. Íme néhány példa a gyűjteményemből:

„X. Y.-nak ma sok a dolga, *hiszen* a Magyar Rádióban járt, és ott megbeszélést folytatott az MNB elnök-vezérigazgatójával...”

„Gyászol a Dél-afrikai Köztársaság, *hiszen* tegnap elhunyt legendás elnöke, Nelson Mandela...”

„Nem kedvezett a szerencse X. Y.-nak, *hiszen* az első fordulóban már kiesett”.

A következő példa pedig már egyenesen mosolyra fakasztó: „A Maldív-szigetek egyikén található a világ legalacsonyabban fekvő legmagasabb pontja, *hiszen* a szigetek legmagasabb pontja 2,4 méter körüli”.

A Rácz Endre és Szemere Gyula által írott egyetemi tankönyvben (Mondattani elemzések, Tankönyvkiadó, 1996) azt olvashatjuk a 280. oldalon, hogy „a *hiszen* mellérendelő kötőszavunk a nyilvánvaló okot kifejező utótagot szokta bevezetni”. Példája: „Kopereczkyt előntötte az epe, *hiszen* az ő pénzéből úszott el a legtöbb” (Mikszáth Kálmán). Az általam lejegyzett négy mondatban (amelyekből lehetne akár 24 is...) ez a „nyilvánvaló ok” egyáltalán nem létezik, mert ezekben a *hiszen* teljesen új, gyakran meglepően új valóságtartalmat közöl (el-

hunyt egy államelnök, veszített az addigi sakkvilágbajnok stb.). A *hiszen* ilyen értelemben semmiképpen sem helytálló használata az utóbbi években villámgyorsan elterjedt a mindennapi társalgás, de még inkább a rádiós műsorvezetők és nyilatkozók nyelvhasználatában. Mint-ha számukra nem is létezne az *ugyanis* mellérendelő, a *mert* okhatározói alárendelő kötőszó, netán a kötőszó nélküli, egyértelmű okadói kapcsolódás.

Íme néhány példa: „Nem mehetek dolgozni, *ugyanis* magas lázam van”,

„Haragszik rám az én rózsám, *mert* nem szól” (népdal),

„Ne járj a mezőn, Ø temető van ott” (Tompai Mihály),

„Nem vagyok magam, Ø testvérim vannak, számos milliók” (Vörösmarty Mihály).

Ezek a mondatok nyelvtanilag is, stilisztikailag is sokkal pontosabbak, kifejezőbbek, árnyaltabbak, mint az írásom elején található négy mondat, amelyeket egy kis kiigazítással így lehetne pontosítani, akár a kötőszó elhagyásával, akár a két önálló mondatra való bontással:

„X. Y.-nak sok a dolga, (*ugyanis*) ma a Magyar Rádióban járt, és ott...”

„Nem kedvezett a szerencse X. Y.-nak, (*mert*) már az első fordulóban kiesett”

„Gyászol a Dél-afrikai Köztársaság. Tegnap (*ugyanis*) elhunyt legendás elnöke”.

Hadd fejezzem be cikkemet két szép, *hiszen* kötőszóval összekötött okadó magyarázó utótagú mellérendelt mondatral, ahol fenti kötőszavunk használata abszolút korrekt és rendkívül kifejező:

„Mi ne győznénk, *hisz'* Bem a vezérünk...” (Petőfi Sándor),

„A boldog emberek közé soroztatódom a sorsommal, *hiszen* tulajdonképpen ... a szórakozásomat fizetik meg” (Tersánszky J. Jenő).

Sz. Györfly Sarolta

Fapados

Gyerekkoromban elég sokat utaztam az Eger–Putnok vasútvonalon. A háború után egy ideig marhavagonokból alakították ki a kupékat, majd a kényelmi fokozatokat a 2. és 3. osztály felirat jelölte. (Úgy emlékszem, hogy ezen a vonalon 1. osztály nem volt.) Ám rövid életűnek tekinthető ez a megkülönböztetés, mert a számjegyek helyett hamarosan a PÁRNÁS és a FAPADOS szavak jelentek meg a kocsik oldalán. Ez utóbbi azt jelentette, hogy az utasok ülőhelye egyszerű fapad volt.

Újabban a *fapados* melléknév jelentése bővült, és kiterjedt általában az olcsóbb ár megjelölésére. Az interneten erről ezt olvashatjuk: „A *fapados* szó eredetileg a vasúti közlekedésben jelent meg a 19. század második felében, amikor a 3. osztályt különböztették meg az ülések minősége és az általános komfort szerint.” Ugyanitt értesülhetünk arról, hogy a 20. század vége óta a légitársaságoknál vannak *fapados* járatok, s ezekkel „nagy teret hódítottak”. Ezt a sikert így minősíti az egyik hír: „...az elmúlt években Magyarországon is győzött a *fapados* forradalom.”

A légitársaságok *fapados* járatai, *fapados* jegyei, *fapados* árai mellett az interneten ilyen kifejezésekkel is találkozunk: *Fapados Autókölcsönző*, *Fapados Panzió*, *Fapados Bisztró*. Ez utóbbi így határozza meg önmagát: „egyedi stílusú gyorsétterem.” Ugyancsak az interneten olvasható a *fapados reptéri parkoló* elnevezés, amelyről nem derül ki pontosan, hogy a jelző a reptérre vagy a parkolóra vonatkozik-e. Valószínűleg a parkolóra. No, és ne hagyjuk ki azt a pénzintézetet se, amelyik *fapados kölcsönt* ajánl, azaz „szuperalacsony THM”-et.

Mint látjuk, a *fapados* szó használata igen széles körű. A vasúti közlekedés szavaként jelent meg először, majd a légitársaságok is átvették. Ezt követően a legkülönbözőbb területeken honosodott meg, és általában az olcsóbb díj-szabás, a kisebb kényelmi fokozat megjelölésére szolgál.

A jelentésbővülés nem ritka jelenség nyelvünkben. Olykor stiláris értéke is van az így, névátvitellel keletkezett szavaknak. Előfordul azonban, hogy ezek divatszókká válnak, amelyek a nyelvet egyhangúvá, szürkévé teszik. Úgy vélem, hogy a fenti példák is erről tanúskodnak.

Dóra Zoltán

Pletyi

A pletykálkodás régi emberi tulajdonság. A „hírterjesztők” (nevezzük így finoman a pletykálkodókat) azt a látszatot szeretnék kelteni, hogy ők olyan titkok birtokában vannak, amiket kiszemelt személyeknek, esetleg „csak neked” jelszóval, elmondanak.

De nézzük meg, hogy miként írja le ezt a főnevet a Magyar értelmező kéziszótár: **pletyka**, *fn, biz* Bizalmas, tapintatlan, felelőtlen híresztelés.

Bizalmas: magánügy, nem tartozna senkire; közírré tétele akár kínos is lehet.

Tapintatlan: a magánügy kitergetése maga is tapintatlan, de a pletykák rendszerint rosszindulatú híreket tartalmaznak.

Felelőtlen: hiszen ki tudja már azt, hogy kitől indult el; aki továbbítja, talán még hozzá is fűzi, hogy „csak neked mondom el, *de nem tölem hallottad*”. Tehát a hírterjesztő nem vállalja a felelősséget a valódiságáért.

A szociológia szerint rémhír akkor képződik, amikor az információ iránti kereslet meghaladja az intézményes csatornák által szolgáltatott hírek mennyiségét.

A pletyka lehet réteges: terjeszthetik a falusi asszonyok, a sportolók, a politikusok, a diákok stb. egymás közt, de e körökből gyakran ki is kerül.

Vannak közismert pletykások. Mikor falura költöttem, egy ottani ismerősöm, akit a falu pletykafészkének ismertek, bemutatta a helységet, vitt utcáról utcára, és mesélt. Elmondta, hogy melyik házában kik laknak, miféle emberek. Mindenkiről min-

dent tudott. Vagy tudni vélte. Ez háromszor nősült, az állandóan részeg, amaz veri a feleségét meg a gyerekeit. Tudja, ki van jobban a polgármesterrel, és ennek révén milyen előnyöket szerez meg magának. Kitárult előttem az egész település.

Nincs ott egy derék ember, egy szép család? Nem: a szép, a jó nem szokott a pletyka tárgya lenni.

A pletykának megvan az a tulajdonsága is, hogy olykor ahhoz kerül, akiről szól. Ezt úgy fejezik ki: valaki „tapintatosan”, de lehet, hogy jó szándékkal „visszamondja”. Ha a hír bántó, sértő és nem igaz, akkor a benne szereplő személy nyilatkozatot is tehet közzé, megcáfolva a hamis pletykát.

Vannak ún. pletykalapok. Ezeket azért veszik (már akik), hogy titkokat tudjanak meg híres színészekről, színésznőkről, politikusokról, ismert emberekről. Ezek olyan csontocskák, amiken el lehet rágódni. Társasági témává válhatnak.

A pletyka természetesen megjelenik az irodalomban is. Oscar Wilde érdekes megállapítása: „A világon csupán egy dolog van, ami rosszabb annál, hogy beszélnek róla. Az, hogy nem beszélnek róla.”

És a zenében? Csak kettőt említek: Rossini ismert vígoperájában (A sevillai borbély) Basilio zenemester fejti ki a rágalom terjedésének sajátosságait: „mint gyenge szellő, kezdetben szelíden lengő, belopódzik a fülekbe...” Vagy gondoljunk ifjabb Johann Strauss sokak által ismert és kedvelt Triccs-traccs polkájára. Azt hallgatva szinte megjelennek előttünk a pletykálkodó asszonyok, amint összebújva trécselnek.

Nálam bizonyára megszakad a pletyka vonala, mert azt én nem továbbítom. Tartom magamat a régi magyar közmondáshoz: „Ne szólj szám, nem fáj fejem.”

Láng Miklós

Ropi cserkó a Bosiról

Bohókás nevű árukba ütköztem a piacon a minap. Egy afféle fekete ártáblán krétával odafirkálva az állt, hogy *ubi*. Vajon mi fán terem ez? – töprengtem el magamban. Talán az uborkafán. Igaz, még a gimnáziumban tanultam egy latin mondást: *ubi bene, ibi patria* (ahol jó nekünk, ott a hazánk), de ehhez legfeljebb annyi köze lehetett, hogy az asszonyok szorgosan vásárolták és vitték *haza*. Tudniillik az *uborkát*. Azt rövidítik mostanság *ubinak*. Sőt még egy összetett főnévben is találkoztam a mókás nevű konyhakerti növényvel. Az úgy hangzik, hogy *kigyóubi*.

Olyan ez, mint amikor a kisgyerek *macinak* becézi a plüssmackóját. Vagy amikor a kutyatulajdonosok *gazdiként* emlegetik egymást. Az utóbbi esetben azt kifogásolom, hogy az emberek mintegy a házi kedvenc nevében nevezik így saját magukat, holott nem tudhatják,

hogy az eb, ha beszélni tudna, valóban ezzel a kedveskedő, becéző szóval illetné-e őket.

De folytatom a piaci *ripit*, akarom mondani: *riportot*. Az „ubi”-fajták után következett a *salí* (saláta), a *foki* (fokhagyma), a *pari* (paradicsom), a *burgi* (burgonya) és így tovább. A grapefruit (ejtsd: grépfrút) pedig következetesen úgy szerepelt a kofa-kiírásokon, hogy *grepp*. (Megjegyzem, a narancs és a citrom keresztezésével előállított déligyümölcsöt a '30-as években már kezdték nálunk úgy nevezni, hogy *citrancs*. Sajnos azonban még mielőtt általánosan elterjedt volna ez a találó és nagyjából magyaros szó, kitört a háború, és aztán hosszú évtizedekig színét sem láttuk a külföldről behozott – mint akkoriban nevezték – „gyarmatárúnak”, amikor pedig végre már ismét láttuk, addigra elfelejtődött a *citrancs*.)

Ám még az újabb divatba jött, „becézett” hazai gyümölcsök sorolását sem fejeztem be. Íme, a legszébb kiírás, amellyel piaci sétám során találkoztam: *ropi cserkó*. Így a *ropogós cseresznyét* becézik a *Bosin*, meg még sokfelé. Hogy hol? Pedig a kedves olvasó már magától is rájöhett volna: a *Bosnyák* téri piacon.

Kulcsár István

Nyelvi takarékoság

Nem akarom azt a közhelyet használni, hogy a „gyorsuló idővel” igyekeznek az emberek mindent rövidebben kifejezni. Nem is a mostanában elterjedt sms-nyelvre gondolok, hanem az évszázadok óta kialakult nyelvszokásra, amelynek egyik jellegzetessége az, hogy különböző módon rövidebben fejez ki bizonyos dolgokat a hétköznapi beszédben és a nem hivatalos írásos szövegekben.

Legismertebbek ezek közül a város- és falunevék megkurtított változatai. A dunántúliaknak Almádi, Lelle, Szárszó, Kanizsa, Fehérvár, Füred stb. Balatonalmádít, Balatonlelét, Balatonszárszót, Nagykanizsát, Székesfehérvárt, Balatonfüredet jelenti. A Balaton körüli települések előtt szinte csak hivatalos szövegben marad ott a Balaton az összetételek elején. Ezekhez hasonlók a Duna, a Tisza melletti települések megrövidített változatai: ott Földvár Tiszaföldvár, Eszlár Tiszaeszlár; a Duna mellett Földvár Dunaföldvár, Kiliti Dunakiliti, Szekcső Dunaszekcső. Az ország más területein is szinte százával lehetne sorolni még: Csaba Békéscsaba, Szoboszló Hajdúszoboszló, Vásárhely Hódmezővásárhely (de Erdélyben Marosvásárhely!), Gyarmat Balassagyarmat, Újhely Sátoraljaújhely stb. Szinte mindig az összetételek első tagja marad el, de a Csongrád megyei Csanytelekből a *telek* maradt el, így lett Csany.

A híres személyiségek neveit is érdekes megfigyelni ebből a szempontból. A külföldiek leginkább a vezetéknevükkel szerepelnek: Stendhal, Dickens, Verlaine, Lamartine, Tolsztoj stb. Viszont Thomas Mann, Victor Hugo leginkább keresztnévvel együtt.

A magyaroknál: Ady, Petőfi, Babits, Vörösmarty, Arany, Jókai, Radnóti. Érdekes, hogy azok, akiknek a vezetékneve keresztnév is lehet, teljes névvel szerepelnek: *József Attila* nem marad *József*. Ugyanilyen megoldás van akkor, ha a név mindennapos: Nagy Lajos, Nagy László, Németh László. Teljes nevet mondunk akkor is, ha egy ismertebb

személy neve régebben van a köztudatban, mint az újabb vagy kevésbé ismerté: *Jókai Anna* nincs *Anna* nélkül, Arany László is Lászlóval együtt használatos, a rossz emlékü Rákosi önmagában elég, de Rákosi Jenő és Rákosi Viktor keresztnévvel együtt szokott szerepelni.

A híres emberekről elnevezett intézmények, utcák nevei is érdekes módon rövidülnek. A takarékoság néha nyelvi pongyolassá válik, amikor önkényesen megváltoztatják a hivatalos neveket. A *Petőfi Sándor* sugárút nem *Petőfi* sugárút, a *Kossuth tér* nem *Kossuth Lajos tér*! Mindennapos nyelvi hanyagságnak vagyunk fültantúi, amikor a járműveken így közlik a megállók nevét: Tavasz utca következik. Ilyen esetekben a névelő kötelező: a Tavasz utca következik. Az intézmények elnevezése is lehet változatos: a *Radnóti* járok azt jelenti, hogy a Radnóti Miklós gimnáziumba, de nem takarékoskodhatunk pl. a József Attila vagy a Horváth Mihály nevű iskolákkal, itt a teljes nevet mondjuk: a József Attilába, a Horváth Mihályba. Furcsa volna a *József*be, *Horváth*ba változat. Az viszont nyelvi figyelmetlenség, amikor a bemondók, rendőrségi szóvivők *Fejér* megyét *Fehér*nek keresztelik. Alsó-Fehér megye Romániában van, ismert városa Gyulafehérvár (Fehérvár), románul Alba Iulia.

Nyelvtani rövidítéseink közül kettőt említek. Az egyik valóságos „hungarikum”, hiszen nem valószínű, hogy más nyelvekben (az ismertek között) előfordul: az egyhangú *igen* válasz helyett igekötőt használunk. – Elmentek? – *El*. – Megetted a levest? – *Meg*. Az ismert nyelvekben használt előképzők, amelyek egy kicsit hasonlítanak a mi igekötőinkhez, nem használhatók önmagukban igenlő válaszként. Francia példa: *reviens-tu?* (visszajössz?), a *re-* előképző egyedül semmit sem jelentene, tehát az igenlő válasz *oui* (igen). A másik rövidebb megoldás nyelvünkben a tárgy ragjának elhagyása birtokos személyjel után: keresem a *táskám*; hová tetted a *könyved*? Idegeneknek ezt nehéz tanítani, mert harmadik személyben nem alkalmazható, tehát nincs rá könnyen megtanulható szabály. Ezt érezni kell, mint sok egyéb nyelvi fordulatot. Milyen jó, hogy egy ötéves magyar gyerek már érzi!

Kovács József

Ez az én formulám

Nem, nem a *Forma 1*-ről (*Formula 1*-ről) van szó, bár ennek a világhírű versenynek sem értem a névlogikáját, de azt, hogy autóverseny, mégsem írhatták ki, hiszen az egyértelmű lenne, és talán le se lehetne védeni. No meg van *Formula 2* is. Bár ez sem mond többet annak, aki először hallja-olvassa, és tudni szeretné, miről van szó.

Újabban a kozmetikai iparban terjedt el a szörnyyszó. „10 évvel fiatalabb lesz az XY formulától!” – olvasom. Nem krémtől, kezeléstől, arcpakolástól – nem: *formulától*. Ki találta ki először Magyarországon, hogy ezt a semmitmondó, az adott kontextusban végképp mindent elkenő szót kell használni egy új kencére, receptre, kezelésre, bármire? Igaz, az eredeti nyelvekben sem mond többet ez a szó, sőt inkább elfed.

Aztán kiderül, hogy valamiféle kozmetikai készítményt takar a *formula*, amelyet nem akartak, nem mertek lefordítani a forgalmazók. Hogy mitől féltek, elképzelni sem tudom. Merthogy: „A dexpantenolt és szőlőmagolaj-kivonatot tartalmazó ápoló *formula* hidratálja a bőrt”. Azaz nem a készítmény, a krém, arctej, arcpakolás, zselé hidratál – hanem a *formula*! Vagy egy elő-

nyös ajánlat: „Night Gel Ránctalanító A vitamin Complex Retinoid *Formula* 11 900 forint”. Állítólag sokan dicsérik. Azt persze nem tudni, hogy mit takar, de biztos megéri.

Van, amikor egy bizonyos receptet, eredetet, metódust is jelenthet ez a szóelfedő valami. Merthogy létezik „Norvég *Formula* Nappali Arckrém Szójával”. Így, csupa nagy kezdőbetűvel, és ez már a lefordított neve! Akárcsak a „Kakaóvaj Arckrém Light *Formula*”. De találkoztam olyan bátor újítóval is, aki lefordította az eredeti terméknevet: „Moisturizing Night *Formula* – éjszakai mélyhidratáló arckrém”. De gyakoribb a keverés, hogy aszongya: „egyedülálló bőroregedést gátló *formula*”. (A márkanév mindegy: mindegyik márka járvány-szerűen vette át, honosította meg, szinte kartellszerűen, ezt a kifejezést.)

Az a szerencse, hogy beszédben azért még megmaradt a józan eszünk, és nem *formulákat* kérünk a drogériában, hanem arckrémet vagy kézápolót. Persze nem is kérünk, merthogy ki van rakva a polcon, és inkább csak a dobozáról ismerjük fel, nem a *formulájáról*...

Elek Lenke

Beszédünk megakadásjelenségei

A megakadásjelenségek – köznapi nyelven szólva nyelvbotlások – a beszéd folyamatosságát megszakító jelenségek. Ezek beszédünk természetes velejárói, mintegy egyharmadát teszik ki. Létrejöttük oka, hogy beszélés közben a tervezés és a kivitelezés egyszerre zajlik. A beszélő gyakran bizonytalan a közölni kívánt tartalomban, ugyanakkor igyekszik állandó kontroll alatt tartani a beszéd tervezési, kivitelezési, ill. artikulációs folyamatait. Mindezek miatt a folyamatok összehangolatlaná válhatnak, ami a beszédben nyelvbotlásokhoz vezet. Az, hogy ezek a jelenségek gyakori előfordulásuk ellenére sem okoznak különösebb zavart mindennapi kommunikációkban, több dolognak köszönhető. Egyrészt mind a hallgatónak, mind a beszélőnek szüksége van rájuk, hiszen ezek a hallgató számára a megértéshez további időt biztosítanak, míg a beszélő ezek által nyer időt gondolatai összerendezéséhez, a megfelelő szavak kiválasztásához, és a felmerülő hibák kijavításához. Másrészt viszont mind hallgatóként, mind beszélőként működtetünk bizonyos tudatos vagy öntudatlan hibajavítási folyamatokat, amelyek révén a nyelvbotlások jelentős része automatikusan korrigálódik. A megakadásjelenségek két fő csoportja a **bizonytalanságból adódó jelenségek**, amikor a beszélő még nem biztos abban, hogy milyen nyelvi formát rendel majd hozzá a közölni kívánt tartalomhoz; és a **hiba típusú jelenségek**, amikor a közlés nem a beszélő szándékainak megfelelően realizálódik, vét a nyelv szabályai ellen.

A beszélő tervezés közbeni bizonytalanságát a néma és a kitöltött szünetek, az ismétlések, a töltelékszavak, a nyújtások és az újraindítások jelzik. A spontán beszédben a néma szünetek a leggyakoribbak, a beszéd teljes időtartamának átlagosan 20–30%-át teszik ki. Ezek azonban nem minden esetben megakadásjelenségek, ugyanis számos egyéb funkciót is betölthetnek, mint például lélegzétvétel, értelmi tagolás, gondolkodási vagy hatásszünet. Csak abban az esetben tekinthetők megakadásjelenségnek, ha a beszédtervezés során felmerülő ellentmondások feloldására szolgálnak, a nyelvi kódolás módosítására nyújtanak lehetőséget, illetve a mentális lexikonban való kereséshez szükséges időt biztosítják. A kitöltött szünet, vagyis a hezitálás megítélése lényegesen egyszerűbb, hiszen ez minden esetben megakadásként értelmezendő. A hezitálás minden nyelvre univerzálisan jellemző, a beszédben több funkciót is betölthet. A megnyilatkozások elején általában beszédzándékot jelez, de utalhat a beszélő tervezés közbeni bizonytalanságára, időt biztosít a megfelelő lexikai egységek kiválogatásához, egyúttal jelzi magát a keresési folyamatot is. Mindezeket túl megjelenhet az egyes hibák kísérőjelenségeként, továbbá a javításhoz szükséges időt is gyakran a hezitálás időtartama biztosítja. A magyarban többnyire az *ö*-re emlékeztető hangként valósl meg, de előfordulhat *mm*, *ömm*, *hm* és *khm* alakokban is. Az esetek mintegy 10–15%-ában mindkét szünet típus megjelenhet szavakon belül is. A szavak hozzáférési nehézségeire utalnak az igekötők, illetve az összetett szavak első tagja után tartott szünetek, például: *és akkor a pasik lesznek túl[ö]tengésben; azt hiszem, hogy a Kambodzsa-ban készült portré[ö]fotókat választották*. A toldalékok előtt előforduló szünetek pedig a grammatikai, illetve a szintaktikai tervezés zavarát jelzik, például: *de még konkrétum[néma szünet]mokat nem tudok*. Az ismét-

lés, amikor a teljes szó kiejtését követően a beszélő megismétli azt (*és akkor ott ott elmondtam egy sztorit arról, hogy mi hogy indultunk*), szintén a beszélő bizonytalanságát jelzi, és a szünethez hasonlóan a mentális lexikonban való kereséshez, illetve a közlés tartalmi és formai felülvizsgálatához biztosít megfelelő időt. Időnyerésül a beszélők gyakran alkalmaznak töltelékszavakat is; azaz a közlésbe szervesen beékelődő, tartalmilag nem illeszkedő szavakat vagy szókapcsolatokat. Napjaink leggyakrabban alkalmazott magyar töltelékszavai a *tehát*, *hát*, *így*, *ilyen* és az *úgyhogy*. Az előzőekkel rokon jelenség a nyújtás is, amely egy beszédhang időtartamának megnövekedését jelenti; újraindításról pedig akkor beszélünk, amikor az aktivált és félig kiejtett szót a teljes szó kiejtése követi, például: *átny- átnyomja ő is az ő gondolatát a te fejedbe*.

A hibajelenségek úgy jönnek létre, hogy a beszélő megnyilatkozása – szándékával ellentétesen – valamilyen mértékben hibás lesz. A különféle típusú hibák a beszédtervezési folyamat egyes szintjeihez köthetők. A tervezés kezdeti szakaszának (gondolati tervezés) hibái a freudi elszólás és a malapropizmus. Az első esetben olyan szavakat vagy szókapcsolatokat mond ki a beszélő, amiket eredetileg nem tervezett, így sokszor kínos helyzetek jönnek létre, például: *délelőtt az elődöntők alatt neki volt a második legjobb melle... már hogy a mellúzásban a második legjobb eredménye*. Malapropizmus esetén a beszélő egy a használni kívánt szóhoz hangalakjában hasonló szónak tévesen más jelentést tulajdonít (pl.: *restaurál a rekonstruál helyett*). A nyelvi tervezés formai részének „üzemzavara” eredményezi a különböző grammatikai hibákat, mint a téves egyeztetések: *egy bizonyos generációnál vannak ez a nagy probléma; mikor mászik a szád szélén és a kis lábával belekad a bajuszomba*; tárgyrag hibás használata: *a bankban lehet a legkönnyebben pénzert termelni*; vagy a jelzős szerkezetek hibái: *egy fehér póló fiatalemberrel*. Gondolatainkat egyszerre többféleképpen is megfogalmazhatjuk, így gyakran az egyes alakok egyszerre aktiválódnak; ezek versengéséből jönnek létre a szó- és szerkezetvegyülések, azaz a kontaminációk: *ott mindig nagy a jövésforgás, jövés-menés, sürgés-forgás; már mindet lenyegelttem* (a *lenyelttem* és a *lelegettem* keveredése). A lexikális hozzáférés hibás működése miatt előfordulhat, hogy egy szó helyett a közlésben egy téves alak jelenik meg, amit téves szótalálásnak hívunk: *nappalín, meg a költségtérítésen is ugyanannyi volt most a korhatár korhatár? pont-határ; nem túl jó, de legalább nem lóg a hajamba hajamba? szemembe*. Ugyanezen folyamatnak a hibája a „nyelvem hegyén van” jelenség, amikor a beszélő tudatában van a jelentésnek, fel tudja idézni a szó morfológiai sajátosságait, szótagszámát, ritmusát, egyes részeit, a teljes szót azonban nem: *az ügyes hmm öö hogy hívják? nyomozó*. Az artikulációs tervezés működési zavarai sorrendiségi hibákhoz vezetnek. Anticipációkor egy később következő elem előreugrik: *én nyáron húst sü nyáron sült húst szeretnék*; perszeverációkor egy már elhangzott elem újra megjelenik: *van még körömlakklemosóm, amit Pestről hazamostam hazahoztam*; míg a metatézis alatt hangcserét értünk: *táuvezetékét javítanak a feteke Fekete sas utcában*. A tervezés utolsó szintjét, az artikulációt a kiesések (*az ő feladata lesz az alapkoeográfia kialakítása*), betoldások (*nem lehet száz százalékgig elérgetett*) és cserék (*bizonyos okok miatt*) jellemzik, ezek azonban rendkívül ritka jelenségek.

A megakadások vizsgálatának célja a beszédprodukción rejtett folyamatainak megismerése. Ugyanazon produkciós szabályokkal hozzuk létre az ép és a hibás közléseket, így a hibák okainak megismerésével következtethetünk az ép folyamatok sajátosságaira is.

Gyarmathy Dorottya

A szerző az MTA Nyelvtudományi Intézete Fonetikai Osztályának tudományos munkatársa. (A szerk.)

Kérdések és válaszok

Használható-e mai szövegben a *hűn* alak? Vagy csak a *hűen* elfogadható?

A *hűn* és a *hűen* forma régies alakváltozat, utóbbi némi jelentésmódosulással néhány állandósult szókapcsolatban használatos: *hűn áhított*, *hűn szeretett*. A kérdézet *hűn* alakkal inkább régebbi irodalmi művekben találkozhatunk (pl. Gyulai Pál: *Mi hűn szeretsz...*), de ismerős lehet egy-két keresztény énekből (pl. „Óh, hadd szeresselek. Hűn s igazán!” – Hallelujah 301), valamint egy nemrégiben elterjedt, ismeretlen személytől származó aforizmából (itt inkább rímkényszerből): „Szeretni egyet, szeretni hűn, szeretni szívből sohase bűn.” Ma inkább a *hűen*, valamint az enyhén régies, választékos *hűven* alakot alkalmazzák a nyelvhasználók. A négy alak közül egyik sem tekinthető helytelennek. Adott nyelvváltozattól, szövegtípustól, beszédhelyzettől függ, melyiket megfelelőbb használni.

Melyik a helyes: *évadára* vagy *évadjára*?

A kérdézet szóalakok használata ingadozik. Mindkét forma előfordul a beszélt és írott nyelvben, egyik sem tekinthető tehát helytelennek. A *-ja/-je* egyes szám harmadik személyű birtokos személyjel jellemzően magánhangzóra végződő és/vagy egytagú és/vagy két, illetve kettős mássalhangzóra végződő tövekhez járul. Azonban a *j-s* alakok a *j* nélküliek rovására terjednek. Újabb kölcsön- vagy jövevényszavaink általában a *j-s* alakot kívánják (l. É. Kiss-Kiefer-Siptár: *Új magyar nyelvtan*, 206–209).

Miként, miből alakulhatott ki az a kifejezés, hogy egy dolog valaminek szakasztott mása, vagy hogy szakasztott olyan, mint a másik?

A Czuczor–Fogarasi-féle A magyar nyelv szótárának ötödik kötetében található (elfogadható) magyarázat szerint: „oly hasonló valakihez vagy valamihez, mintha azzal egészen egy, s belőle vétetett s választatott volna el.” Azaz: mintha belőle szakasztották volna. A szótár készítői analógiás példát is hoznak: *hasznoló* – mintha belőle hasították volna (le vagy ki).

Az Osiris-féle Helyesírás 906. oldalán ez áll: *kerékpár-megőrző*. Vajon mi indokolja a kötőjelet? Ugyanezt az írásmódot adja meg a *helyesiras.mta.hu* is, azzal magyarázva, hogy a hatnál több szótagú többszörös összetételeket kötőjellel tagoljuk. Csakhogy ez a szó mindössze hat szótagból áll.

Okkal hívja föl figyelmünket az OH-ban található ellentmondásra. Természetesen mind az Osiris Kiadónál megjelent Helyesírás című kötetben, mind a *helyesiras.mta.hu* keresőmotorja által fölkinált találatok között lehetnek hibák. Valóban különös azonban, hogy ugyanaz a hiba mindkét helyen előfordul. A magyar helyesírás szabályainak jelenleg érvényes, 11. kiadása alapján a többszörös összetételeket hat szótagig egybeírjuk. A *kerékpármegőrző* hat szótagból áll. „A jelöletlen (ragtalan előtagú) tárgyas összetételek tagjait mindig egybeírjuk [...] Nem írhatjuk külön a jelöletlen tárgyas összetételeket akkor sem, ha valamelyik vagy mindkét tagjuk maga is összetett szó” (AkH. 11. 123c). Vagyis a kérdézet szót egybe kell írni. A magyar helyesírás szabályainak eggyel korábbi, 1954-ben érvénybe lépett, 10. kiadása a következőket tartalmazta: „Ha a többszörös összetétel egybeírva nagyon hosszú volna, a kötőjeles írást alkalmazzuk, vagyis a magában is összetett taghoz a másik tagot kötőjellel kapcsoljuk[...]. Ha az összetétel két főtagja már önmagában is összetett szó, a két főtag közé a világosabb tagolás érdekében kötőjelet teszünk” (AkH. 10. 217–218). Valamivel később: „A többszörös összetételek közül

a három szóelemből állókat gyakran, a háromnál több szóelemből állókat többnyire kötőjellel tagoljuk” (AkH. 10. 396). Tehát ekkor még nem tartalmazta a szabályzat a szótagszámlálási szabályt. Ezt az 1984 óta érvényes, 11. kiadás készítői okkal módosították, mivel túl nagy teret engedett a bizonytalanságnak. Elvégre kinek mi számít „nagyon hosszú”-nak? Ki tesz különbséget aközött, hogy „gyakran” és „többnyire”? Nem véletlenül kényszerültek a 10. kiadás készítői a szabály alóli kivételek sorolására. Az emberi hiba érthető, a helyesírás.mta.hu esetében viszont az egybeírást vizsgáló szoftver algoritmusában lehet a probléma. (Ezt az oldal fenntartói levélben is megerősítették, és a hibát kiküszöbölték.) A szótárhiba és a szoftverhiba közötti egybeesés minden bi-

zonnal csupán a véletlen műve.

Helyes-e, és ha igen, melyik: *megfázít* vagy *megfáztat* valakit?

A *megfázít* szótarozott szó, pl. a Czuczor–Fogarasi-féle A magyar nyelv szótárában szerepel: „Okozza, hogy megfázzék valaki vagy valami” (IV. 220). A szóra a Google 505 találatot adott. A *megfáztat* grammatikailag helyesen képzett szó, azonban szótárakban nem szerepel, és az internetes keresés sem hozott eredményt.

Mi a *foganatosítás* szó töve? Az, hogy *fog*? Lehet, hogy *foganat*? De akkor honnan és főleg mikor keletkezhetett? Amíg a *fog* ige, addig a *foganat* főnév. De hogyan lehet a valós értelmét elképzelni?

A *foganatosít* abszolút töve a *fog* ige, amelyből az *-an* mozzanatos igeképzővel keletkezett *fogan* szavunk. A képző itt az esemény kezdetét jelöli, vö. *(fel)röppen*. Régies formája: *foganik*. Az *-ik* képző a magyar nyelv történetének egy szakaszában a szenvedő igékhez járult, pl. *tör* (cselekvő) ~ *törik* (szenvető). A *fogan(ik)* szó jelentése tehát ’elkezdik megfogni, megragad(tatik), [későbbi alakja szerint] fogantatik’ (bővebben lásd: <http://www.nyest.hu/hirek/a-magyar-nyelv-hosies-harca-a-szenvedo-szemlelettel>).

A(z) *-(a)t* főnévképző: *fogan(ik)* (ige) > *foganat* (főnév). Jelentése ’(meg)foganás, érvénybe lépés’. Régen pl. használták a *vmi foganatba helyez, tesz* vagy *vesz* kifejezést, amely annyit jelentett: ’valaminek az érvényesítésére gyakorlati intézkedéseket tesz, azaz foganatosít’ (l. A magyar nyelv értelmező szótárának *foganat* szócikkét). A(z) *-(o)s* melléknévképző: *foganat* (főnév) > *foganatos* (melléknév). Az *-ít* pedig igeképző: *foganatos* (melléknév) > *foganatosít* (ige). A Zaicz Gábor-féle Etimológiai szótár szerint a származékok első írásos előfordulása: *fogan* (1405 körül), *foganat* (1416 után), *foganatos* (1416 után), *foganatosít* (1833). A *foganatosít* tehát nyelvújítás kori szó, valójában már 1795-ből adatolható (Debreceni magyar grammatika, 327; Magyar Merkuriushoz toldalék, 43), ekkor azonban leírói a szót képtelenségnek nevezték, s gúnyos hangon szóltak róla – lényegében a szavakat „nyakra-főre” képzővel/képzőkkel ellátó neológusok ellenében. 1843-ban már magától értetődően használták (Törvénytudományi műszótár). Erről bővebben l. Szily Kálmán A magyar nyelvújítás szótára c. munkájának megfelelő szócikkét.

Az okostelefon analógiájára minden okos készülék nevét egybeírjuk: *okosbicikli*, *okosóra*, *okossütő*, *okoslámpa*? Van olyan eset, amikor külön kell írunk (*okos grillüstő*)?

A kérdézet szavak nincsenek szótarozva. Ám az *okos* szó ezekben a példákban nem alkalmi jelzőnek, hanem összetételi előtagnak minősül, ezek ugyanis nem pusztán arra utalnak, hogy az *okos-* előtaggal ellátott készülékek sokat tudnak, hanem külön típust jelölnek. Tehát *okostelefon*, *okoshűtő*, *okosbicikli*, *okosóra*, *okossütő*, *okoslámpa*, sőt *okosgrillüstő*.

Szűcs Gábor

SZÁLKÁK

LMBT

Nem szeretem a rövidítéseket. Törhetem rajta a fejem, mit jelentenek benne az egyes betűk. Nagyon sok szó kezdődik ugyanazzal a betűvel. A rövidítésszótárakban sokszor egy betűcsoporthoz egy csomó megfejtés tartozik, esetleg egyik sem az, amelyiket keressük. Nem is tudom őket megjegyezni, mert nem beszédek. Kimondani sem kellemes őket, különösen, ha csupa mássalhangzóból állnak.

Azt pedig különösen utálok, ha rendes közhasznú szavakat elhasználnak valamilyen nem szalonképes fogalom rejtjelzésére. A fenti rövidítésben két betű nemzetközi szót jelöl: *leszbi-kus* és *biszexuális*, a harmadik öszvérszót: *transznemű*, a negyedik a *meleg* szó rövidítése. Angol változatban az *M* helyett *G* áll, ez a franciából az angolba átment *gay* szónak a rövidítése, amelynek eredeti jelentése 'vidám', de most már csak a homoszexuális férfiak jelölésére használják.

Ha a szóban forgó csoportra semleges, tapintatos összefoglaló elnevezést keresnek – nem „politikailag korrekteret”, mert ennek a politikához semmi köze –, javasolni tudom a *máshajlamúak* kifejezést. A *másság* most úgyis nagyon divatos, némelyek szemében kifejezetten érték. Összefoglalni nemcsak úgy lehet, hogy mindent elmondok, aztán összevonom a szavak kezdőbetűjét, hanem úgy is, hogy az összevont fogalom együttes lényegét ragadom meg.

Spa

Elkeserítő, hogy a gyógyvizek hazájában újabban a fürdőket idegen elnevezéssel illetik, ráadásul egy magyarul nagyon rosszul hangzó szóval: *spa*: Hungarospa, Karos Spa... Először azt hittem, ez is betűszó, aztán megtudtam, hogy egy belga helység nevéből ered, ahová már a római időkben is jártak fürdőzni az emberek. Legyen a nyugatiaknak! De hát nálunk is

fürdőztek már a rómaiak is. Kis túlzással, ha valahol megfürjék a földet Magyarországon, gyógyvíz jön föl. Alig hiszem, hogy Belgiumban több fürdő van, mint Magyarországon. Több okkal nevezhetnék akár világszerte *fürdőnek* a fürdőt, mint *spa*-nak, de hogy mi itthon az ő elnevezésüket használjuk, az igazán méltánytalan. Ha már idejönnek, biztosan megtalálnák a fürdőt akkor is, ha *Gyógyfürdő* van kiírva, esetleg mellé zárójelben: (*spa*).

Aspektus, struktúra, innováció

A minap egy tévébeszélgetésben egy újságíró először elnézést kérve használta az *aspektus* szót, de utána sem jutott eszébe egyik magyar megfelelője sem: *szempont*, *nézőpont*, *tekintet*, hanem továbbra is az *aspektust* használta, még vagy tízszer. Tudományos előadás sem hangzik el az *aspektus* szó nélkül. Ez a veszélyes: ha már eszükbe sem jut a magyar szó!

Ugyancsak gyakran használják a *struktúra* szót, amely szinte nyelvtörőnek számít magyarul a kezdő hármassalhangzó miatt, és szintén pontos magyar megfelelője van: az ősi *szerszóból* képzett *szerkezet* szavunk. Ugyanezzel a három mássalhangzóval kezdődik a *stratégia* szó, amely most előtérbe került a Nyelvstratégiai Intézet megalakulásával. Mondták már ismerőseim, hogy csúnya ez az elnevezés, de a *stratégia* szó helyett nemigen van megfelelő magyar szó, a *terv* ugyanis kevesebb.

Egy konferencián egy hölgy azt fejtegette, hogy az *innováció* más, mint az *újítás*, mert az *innováció*ban benne van a megvalósítás, az elterjesztés is. Vajon hogyan különböztetik meg azokban a nyelvekben, amelyekben csak az *innováció* szó létezik? Azt hiszem, az *újítás*ba is bele lehet érteni a *találmányt* vagy az ötletet és annak megvalósítását is.

Az olyan idegen szó, amelynek nincs magyar megfelelője, gazdagíthatja szókincsünket, de amelyik meglévő magyar szót szorít ki, az egyértelműen rontja a nyelvet.

Buvári Márta

Kettesnyelvünk

Balázs Géza – Minya Károly 100 anyanyelvi írása

Egy zongora... Mintha négykezest játszanának rajta a feketés borítón – velem szemben. Így nem értem a címbeli kulcsszavakat: *kettesnyelvünk*, *anyanyelvi*, *száz*, *írás*. Mit akarnak? A szerzők nyelvészek, de ez a könyv nem úgy néz ki, mint egy száraz elméletekkel teli kiadvány, sokkal inkább elegáns és visszafogott. Először csak belelapozok: látom, rövid kis írásokat rejt, már-már szösszeneteket; a címek változatosak, gyakran játékosak, helyenként meglepetésvadlók, vagy csak mást hoz a szöveg, mint amit a cím sejtet.

A könyv elején Hanthy Kinga és Pomogáts Béla írnak előszót, illetve ajánlást, amiből kiderül, hogy a nyelvvél való foglalatosság itt inkább játékként jelenik meg, hogy a szövegek a Magyar Nemzet Hétvégi Magazinjának nyelvművelő rovatából álltak össze könyvvé. Aztán előkerülnek a *nyelvművelő*, *nyelvművelés* szavak is, melyek elvileg értelmezési szempontként szolgálnak az olvasáshoz.

Először csak egy-egy címre leszek figyelmes, előbb ezeket az írásokat olvasom el, aztán mégis úgy döntök, jobb, ha előlről kezdem szépen sorban haladva. Úgy a harmincadik oldal után megint váltok: inkább szerző szerint olvasnék. Névsor szerint az első ötvenet, majd a következő ötvenet. Számomra így lesz teljes a kép.

Minya tanár úr kötetnyitó írása magyarázza a Kettesnyelvünk cím történetét (Édes kettesnyelvünk). Írásai szakszerű nyelvészeti magyarázatokkal szolgálnak (Káderek és káderinák), de „a szakszerűség és az egyszerűség nem zárja ki egymást” (22) nála sem; játékos, humoros címekkel él (Bánatháj és dédiszitter), gyakoriak az irodalmi utalások (A térfőfejlesztő alkalmazhatottsága), s minduntalan előkerül a színház – például egy-egy szó apropójaként (Tirpákia), no meg a foci (Bebambult olaszok). A tanító – ámbár egyáltalán nem kiokta-

tó – célzatú szövegek kontextusát a mindennapok adják: az elmúlt karácsony (Fapados forradalom és úrutazás), másodosztályú futballmérkőzések (Csínés passz), finn barátok látogatása (Lócafocisták). Így ez a fajta nyelvészkedés élet-szerűvé válik, a mindennapiságból merít.

Balázs tanár úr kötetzáró írása (Irodalminak nevezett nyelvművelés) összegzi a nyelvművelői magatartás lényegét: „a nyelvművelő nem haragszik az emberre. Egyáltalán nem haragszik: megállapít, felmér, elemez és (esetleg) véleményyt mond, tanácsot ad” (208). De ezek a szövegek nemcsak nyelvművelésről szólnak, hanem egy-egy szó (Mindenki piréz), kifejezés (Megosztó egyéniség) vagy csak úgy, a nyelv kapcsán (Nyelvtutázók) a mindennapjainkban való eligazodást segítik, rávilágítanak olyan tudatos vagy kevésbé tudatos emberi játszmákra (Második mondatok), amelyek megnehezítik ugyan, de érdekesebbé is tehetik életünket. A nyelvész mellett gyakran kiszól a szövegekből a néprajzos is (Méhecskék), aki humorral kezeli azt is, amikor ő maga jár pörül (Muffin, toast), vagy csak ironizál egy-egy jelenségen (Rejtélyes apróhirdetések), reklámszövegen (A bútorajánlat hermeneutikája).

Hiába kaptam „értelmezési szempontot” a könyv elején, a végére úgy éreztem, hogy egy másfajta füveskönyvet olvasok – olyan nyelvgyógyító gondolatokat (Márai Sándor), melyek a hamisság és igazság (Csáth Géza) almáriumán (Fekete István) keresztül nyelvi bölcsességeket és bohóságokat (Jókai Mór) tartalmaznak, mivel a szerzők nem adhatnak mást, csak mi lényegük (Madách Imre). S e lényegkeresés a kötet elolvasásában rejlik! (*Inter, Budapest, 2014. 219 oldal, ára: 2450 Ft*)

Magyari Sára

Sz. Tóth Gyula Tanári notesze (1–8.)

Saját nyilvános blogom (világhálós naplóm) egyik mintája Korzenszky Richárd atyának a Tihanyi kalendáriumában évente közreadott naplója. A másik: Sz. Tóth Gyula Tanári notesz sorozata, amelynek az idén már a 8. kötete jelent meg. A szerző nevében az Sz. életútjának jeles helyeire utal: Szigetvár (ott született), Szeged (1972-ben ott végzett francia–oros szakon), Szekszárd (ott tanított a Garay Gimnáziumban és a Tanítóképző Főiskolán).

A naplóíró tanár természetrajza

A Zsolnai Józsefet köszöntő könyv kapcsán ismerkedtem meg vele, kiderült, három utcával lakik arrébb. Figyelemmel kíséri napilapos nyelvi publicisztikáimat, reagál rájuk – a naplójában is. Egy betegség következtében korán nyugdíjba vonult, felesége javasolta neki a naplóírást. Mellette rendszeresen úszik a Széchenyiben, és boldogan „unokázik”. Igazi befogadó, de elkötelezetten értékközpontú, a világra nyitott és érzékeny értelmiségi magatartás az övé. Vagyis határozott értékrendje van, ez részben francia nyelvi műveltségéből, irodalomszeretetéből, pedagógiai tapasztalatából is következik. S attól is értelmiségi, hogy folyamatosan gondolkodik, töpreng, eleméz és véleményt mond mindennapi világunkról, értékrendünkéről, a legkisebb atrocitásoktól kezdve a nagy politikai eseményekig. Véleményével nem biztos, hogy mindenki egyetért, de az értelmiségnek nem is az a feladata, hogy mindenkivel egyetértsen. Ritka jó tulajdonsága (franciás hatás?), hogy senkit nem sért, így a vele akár ellentétes véleményen lévők sem bántódhatnak meg.

Érezhetően fáj neki, hogy pusztul az értelmiségi lét: csökkennek a fórumok, fogynak a közösségek, egyes szerkesztőségek, ha egyáltalán válaszolnak egy beküldött írásra, olykor tiszteletlenül teszik, s többnyire nem fizetnek. Fáj az is, hogy – bár megvan minden tudományos háttére, sőt kisdoktora is – a PhD-fokozatot formailag nem tudta teljesíteni. Tudna még tanítani, de lassan letesz róla. Ettől függetlenül belül és maga körül pedáns rendet teremtett. Reggel a Széchenyiben kezd, azután dolgozik: olvas, ír, franciát tanít (az egész embert tanítja, nem csak a nyelvet), recenzeál, levelezik.

Közös bennünk az is, hogy értékeli a szombathelyi Fűzfa Balázs irodalomtanítási törekvéseit (Balázs a leggyakrabban említett személy a naplókban). És öröm számára az, hogy első naplójának megjelenése óta többször meghívják beszélgetésekre. Értékelem rendszeretét, pedantériáját, kicsit mosolyogva olvasom, hogy a szomszédnak rendkívül cizellált, udvarias levelet ír arról, hogy vasárnap ebéd után nem illik füvet nyírni (a válasz sem marad el), a másíknál macska-ügyben interpellál (a macska a kertjébe piszkít, sőt a könyvein is átmász-

NÉVJEGY

Sz. Tóth Gyula 1972-ben végzett a szegedi JATE francia–oros szakán. Tanított a szekszárdi Garay János Gimnáziumban, részt vett a Zsolnai-programban, 1978-tól a szekszárdi Tanítóképző Főiskola, 1981-től az Oktatáskutató Intézet munkatársa, 1984–1988 között Halászteleken a „követő” iskola igazgatója. Törökbálinton 12 évfolyamos francia nyelvtanítási programot dolgozott ki, irányította a vendéglátás-turizmus szakmacsoportot, tanított érettségi utáni szakképző iskolákban. Egyetemi doktori címet szerzett pedagógiából. Rendszeresen publikál, 2008-tól jelennek meg évente Tanári notesz címmel naplókötetei.

kál), többször hiányolja a civil beleszólást: miért nem szólalunk föl jogaink érdekében (pl. a Széchenyiben, ahol gyakori az üzemmazavar, mégis évente emelik a jegyek árát, és akkor sem csökkentik, ha például több medence nem üzemel). Megértem persze, kicsit én is így gondolkodom. De már sokszor nem emelek szót.

Három utcával arrébb lakom, pontosan tudom, hogy mi mindennel igyekszünk egymásnak programot szervezni: nyáron valamelyik oldalról mindig építkeznek, csiszolnak (flexelnek), értelemszerűen hétvégén nyírnak füvet, a környék összes macskája a kertben randevúzik (nekünk is van egy), a kandúrok megjelölik az ajtót, a lábtörlőt, összesárazzák a kocsni tetejét (ebben a nyest is benne van), a ház előtti utcai kiskertbe, melyet a Virágzó Zugló programba bekapcsolódva virágokkal ültettem tele, a kutyasétáltatók előszeretettel végeztetik dolgukat a kutyájukkal, egyesek nyilvánosan a ház előtt dobálják el a szemetet, olykor bedobják az udvarba is, a napilapot pedig rendszeresen kilopják a postaládából. Mit tehet az ember? Naplót ír. Meg úgy védekezik, hogy a szomszédokkal jó kapcsolatot ápol, a macskákkal kiegyezik, a szemetet és a kutyasz...t összeszedi, az újságokat pedig lemondja.

Összehasonlítunk, emlékezünk, felejtünk

Naplóit rendszerint egyetlen éjjel végigolvasom. Érdekes kicsit más szempögből visszatekinteni az elmúlt évre. Hogy mi az, ami mindkettönköt bosszantott, s mi az, aminek (egymástól függetlenül, de ezek szerint mégis együtt) örültünk. Az is érdekes, hogy mi az, amit én észre sem vettem, vagy mi az, amit észrevettem, de elfelejtettem. A napló arra jó, hogy reflektáljunk és emlékezzünk. De az ember másik igen fontos tulajdonsága a felejtés. Felejtés nélkül valószínűleg mindannyian hamar a bolondokházában találánánk magunkat. A naplóolvasás kíváncsiság is. Mert mi folyamatosan összehasonlítunk. Hogy él egy hozzánk hasonló nyugdíjas kolléga? Mindennapjait a rendszeres úszás mellett az olvasmányok, az írás, a meghívások, a barátságok, az unokák nevelgetése, no meg a kis zuglói kert ápolása tölti ki. Mindezt keretezik az élet apró és nagyobb eseményei. Egy jellemző történet: két kis unokájával (5 és 10 évesek) futni mentek a kerület nyilvános sportpályájára, majd a pálya szélén labdázta. Erre odament az ór: itt labdázni tilos. Ha értelmiségünk hisztérikus válfaját képviselnék, akkor ő ott én meg itt cifrát mondanánk. A tanár úr fegyelmезetten tudomásul vette, később visszament az órhöz, és tájékozódott. (A jó pedagógus nem hisztérikus, hanem tájékozódik.) Majd levelet írt az önkormányzatnak. Hogy lehet az, hogy egy olimpiikon által vezetett sporttelepen tilos egy kerületi lakosnak és unokáinak a pálya szélén labdázni? Ahol és amikor senkit se zavarnak. Abszurd. A kerület lapjai tele vannak azzal, hogy az önkormányzat mennyit áldoz testedzésre: úszójegytől nyitott pályáig. Konkrétan ez a sportpálya: nyitott. S vajon ha van egy abnormális sportvezető, aki megtiltja a labdázást, akkor miért nem működik a civil kurázi: az ór miért nem mondja, kedves nagyapa, ott az épület mögött labdázzanak, ott nem látja ez a marha főnök. Vagy egyszerűen miért nem foglaljuk el mi, civilek a pályát? Odategyünk, futunk, labdázunk, focizunk. Kihívják ránk a rendörséget? Fegyveres ördöket állít majd a sportvezető és az önkormányzat a nyitott pálya bejáratához? Várom a történet folytatását a Tanári notesz 9.-ben... Mert nincs vége ezeknek az ügyeknek. Pedig éppen ideje, hogy vége legyen.

Most, hogy végiglapozom a köteteket, látom, 2012-ben szerepel egy bejegyzés: A piros 7-es szociológiája. Én meg a fekete 7-est írom folyamatosan. Ő „lassú” hetesnek nevezi. Ugyanabban a megállóban szoktunk rá felszállni. – Sz. Tóth Gyula a tanárok ritka fajtájához tartozik. Mondhatni: a ritka, védendő és olvasandó fajtájához. (1–2. Mikro-Borgisz Bt., 3–8. Hungarovoxx, Budapest.)

B. G.

HÍREK – TUDÓSÍTÁSOK

Új alapszabály, új elnökség. Az Anyanyelv-ápolók Szövetsége 2014. május 10-én tartott elnökségi ülésén dr. Vörös József ügyvéd jelenlétében megvitatta a törvényi változások miatt szükségessé vált új alapszabály tervezetét. Az ASZ 2014. május 24-én tartott közgyűlése az új alapszabályt ellenszavazat nélkül elfogadta. Az új alapszabály megváltoztatta Szövetségünk nevét, a hivatalos név ezentúl: Anyanyelv-ápolók Szövetsége Egyesület, de mindennapi használatban mind a régi név, mind a rövidítés (ASZ) maradhat. A törvény korlátozza a vezető tisztségviselők számát, ezért a Szövetséget ezentúl elnök és két alelnök vezeti. Bár a jelenlegi vezetőség mandátuma még két évig szól, az új alapszabály életbelépésével együtt a vezetőség lemondott. A közgyűlés az új alapszabály szerint megválasztotta a következő időszak vezető tisztségviselőit. Elnök: **Juhász Judit**, alelnök: **Balázs Géza** és **Kerekes Barnabás**. A korábbi elnökségi tagok tiszteletbeli elnökségi tagként folytatják tevékenységüket. A tiszteletbeli elnök továbbra is **Grétsy László**.

*

Lőrincze-díj. Az ASZ mint alapító Grétsy László javaslatára megszűnteti A Szép Magyar Nyelvért Alapítványt, mert az alapítvány elérte célját, és támogatások már nem érkeznek. Az alapítványtól a Lőrincze-díj az ASZ-hoz kerül, és továbbra is évente lesznek kitüntetettek.

*

Bárzsi Géza ünnepi esztendőit hirdetett meg a Bárzsi Géza Kiejtési Alapítvány abból az alkalomból, hogy a jeles nyelvtudós 120 éve, 1894. január 9-én született Zomborban.

*

Érdi Katalin olvasónk elküldte nekünk fiának, a 17 éves Érdi Róbertnek azt az írását, amellyel fia a Teleki Blanka Gimnázium 2013–14. évi irodalmi pályázatának első helyezette lett. A munkát terjedelme miatt nem közölhetjük, de azt igen, hogy a „Mióta itt hagyta (Monológ poraidhoz)” című pályamű szerzője e művében elhunyt nagypapjára emlékezik. A nagypapa pedig nem más, mint szövetségünk körünkből nemrég eltávozott főtítkára, *Maróti István*. Úgy látszik, az alma csakugyan nem esik messze a fájától! (G. L.)

*

Lőrincze Lajos születésének 100. évfordulója lesz 2015-ben, ezért anyanyelvi és más művelődési szervezetek összefogásával *Lőrincze-év* szerveződik. A tervezett programokból: Pápán nyílik meg a 49. magyar nyelv hete, az anyanyelvi juniális esszékonferenciája (az MNYKNT rendezésében) Lőrincze Lajos sokoldalú munkásságát mutatja be, az ASZ november 13-án átadja a Lőrincze-díjat, november 25-én Szentgálon Lőrincze-napok kezdődnek. A Veszprém Megyei Könyvtár kiadvánnyal, a Magyar Nyelvőr különszámmal emlékezik Lőrincze Lajosra.

*

Életének 79. évében 2014. május 27-én elhunyt **Domokos Péter** nemzetközi híró irodalomtörténész és nyelvész, a finnugor nyelvű irodalmak és népköltészet kutatója, tanára. Temetése 2014. június 23-án volt a Farkasréti temetőben.

É. Kiss Sándor (1914–1984) születésének centenáriuma

2014. február 7-én a hajdúhadházi Földi János Könyvtárban és Művelődési Házban É. Kiss Sándor nyelvész, pedagógus és helytörténész, Hajdúhadház diszpolgára születésének 100. évfordulójára emlékeztünk. É. Kiss Sándor hadházi kisbirtokos szülők tehetséges gyermekeként tanítóinak javaslatára tanult tovább a Debreceni Református Kollégiumban, majd a debreceni egyetemen szerzett magyar–latin szakos diplomát. Később középiskolában tanított, s a hadifogság után az oktatás területén töltött be vezető funkciókat, a Debreceni Tanítóképző Főiskola igazgatóhelyettesként ment nyugdíjba.

É. Kiss Sándor köztisztviselőnek és közkeveltségnek örvendett. Tudományos és ismeretterjesztő munkásságának fő területei a névtan, a nyelvjárárok, a nyelv-művelés, a helytörténet. Munkássága ahhoz a régióhoz kötődött, ahol élete nagy részét töltötte, elsősorban Hajdúhadházhoz, valamint Debrecenhez. A Hajdúhadház helyneveiről írt könyvméretű tanulmánya (1968, 1970) a maga nemében pártját ritkítja, s a Csúry Bálinttól is igen elismerően értékelt, a hajdúhadházi földművelés munkamenetéről és szókincséről írt szakközlözet sem véletlenül került posztumusz kiadásra (1995). Bölcsészdoktori értekezésében a krakkói magyar bursa (= egyetemi diákszálláshely, ill. annak testülete) 15–16. századi magyar névanyagát dolgozta fel nagy művelődéstörténeti háttérrel (1964, megjelent: 1970). Kiadványok, szakkikkek mellett nyelv-művelő-ismeretterjesztő cikkek egész sorát írta a debreceni, valamint országos napilapokba, folyóiratokba. Életéről, munkálkodásáról jó összefoglaló az egyik, már posztumusz könyvéhez („Értsd is a szót...!”, 1988) Sebestyén Árpád professzortól való bevezető. Nekrológiát is ő írta a Magyar Nyelvbe. Az ünnepségre súlyos betegen már csak jókívánságait küldhette, február 12-én elhunyt.

A centenáriumi megemlékezésen a polgármesteri köszöntő után, illetve később is, diákok olvastak fel É. Kiss Sándor Hajdúhadházzal kapcsolatos írásából s egy vele készült interjúból. Magam általában beszéltem nyelvészeti, helytörténeti munkásságáról. Zétényi Tamás csellóművész, É. Kiss Sándor unokája zeneszámo-

kat adott elő. Majd É. Kiss Sándor lánya, Katalin (nyelvész, egyetemi tanár) ismertette a centenáriumi alkalmából meghirdetett tanulmányi pályázat eredményét, és adta át a nyerteseknek a család által finanszírozott díjakat. A megemlékezésen É. Kiss Sándor családja (özvegye és két gyermeke) egy ösztöndíj-pályázati felhívást is meghirdetett, amit É. Kiss Sándor másik lánya, Piroska (díszlet- és jelmeztervező) olvasott fel. Ezt a megemlékezésről is beszámoló Hajdúhadházi Lapok 2014. februári számában szintén közzétették. Az É. Kiss Sándor Ösztöndíjat egy kiemelkedő tanulmányi eredményű és szerény körülmények közt élő általános iskolás és egy hasonló középiskolás hadházi diák nyerheti el: fejenként évi 100 000 forintot. Az ösztöndíj-pályázati felhívás így végződik: „É. Kiss Sándor tehetségén és szorgalmán kívül annak köszönheti tudós tanárrá válását, hogy olyan kiváló iskolában tanult, amelyek lehetővé tették az egyszerű, szegény családok kiváló gyermekeinek továbbtanulását. É. Kiss Sándor maga is szívügyének tekintette a tehetséges fiatalok tanulását, boldogulását. Ezzel az ösztöndíjjal szeretné a család méltóképp életben tartani É. Kiss Sándor szellemét”. A centenáriumra É. Kiss Sándor munkáiból egy kis könyv is megjelent, amely publikációinak bibliográfiáját és fényképeket is tartalmaz (Hajdúhadház. Helytörténeti és nyelvészeti írások). (A. Molnár Ferenc)

Beszélni nehéz!-körvezetők 28. országos anyanyelvi tábora

Kétfetente, délutánonként a diákokkal felolvasnak, hangsúlyokat jelölnek, szövegeket értelmeznek, szépkiejtési és nyelvi versenyekre készítenek fel – ők a Beszélni nehéz!-körvezetők, tanárok, akik 28. alkalommal táboroztak, beszélgettek, tanultak, ismerkedtek Siklóson június 30. és július 5. között. A rendezvény házigazdája Aradi Éva tanárnő volt, aki a szakmai foglalkozások mellett szélesebb pátriájából gazdag programot állított össze: ormánsági és pécsi kirándulás, városnézés (Zsolnay-negyed), a közeli gyógyfürdők meglátogatása. A reggelre Kerekes Barnabás és Vadász Zsuzsa mondatjelölés-programjával kezdődtek, majd nyelvészeti, irodalmi, művészeti előadások váltották egymást. Kifejezetten a nyelvészet napja július 4-e volt, amikor Wacha Imre, Kovács Dániel, Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna és Balázs Géza adott elő. A programot számos helyi szervezet, vállalkozó mellett az NKA és az ASZ is támogatta. Jövőre Nyíregyházára vándorol a rendezvény.

*

A 22. országos ifjúsági anyanyelvi tábor (a korábbi legendás csongrádi tábor) egy kis vándorlás után 2014-ben új helyre költözött: Széphalomra. A tábor szervezője, Kerekes Barnabás bejelentette, hogy A Magyar Nyelv Múzeuma és a közeli Múzeumkert panzió jó lehetőséget kínál a tábor letelepedésére. Idén is csaknem ötven fiatal vehetett részt a jutalomtáborban.

Élő tájnyelvek – eredményhirdetés

Az ASZ 2014. évi anyanyelvi pályázatának (Élő tájnyelvek. A magyar nyelv táji gazdagsága) díjkiosztó ünnepsége május 24-én ünnepélyes keretek között zajlott le az ASZ közgyűlésén, a Petőfi Irodalmi Múzeumban. A bírálóbizottság vezetője, dr. Juhász Dezső egyetemi tanár értékelte a pályázatot, majd átadta a díjakat. A helyezett: ifjúsági kategória I-I. (megosztott)

helyezett Both Csaba Attila (50 E Ft), Gion Katalin (50 E Ft). II-II. (megosztott) helyezett Tücsök Dorottya és Krizsai Fruzsina (35 E Ft), Husvéth Veronika (35 E Ft). Könyvjutalom: Bacskó Józsefné, Marika – Szigetvári Zsófia, Meeser Szilvia. Felnőtt kategória I. (megosztott) helyezett Iványi Tibor (100 E Ft), dr. Kovács Lehel István (100 E Ft), II. (megosztott) helyezett Dénes Ágota (70 E Ft), dr. Zágorec-Csuka Judit (70 E Ft), Gazdag Vilmos (70 E Ft), Lőrincz József (70 E Ft), III. (megosztott) helyezett: Bincze Diána (60 E Ft), dr. Durucz Istvánné Maklár Magdolna (60 E Ft), Hegedűs János (60 E Ft), Nagy Máté András (60 E Ft), Parapatics Andrea (60 E Ft), IV. (megosztott) helyezett: Bella Éva (50 E Ft), dr. Horváth József (50 E Ft), Kiss Kálmán (50 E Ft), Marsovszki Viktória (50 E Ft), Salamon Ferenc Sándor (50 E Ft), Szilvási Csaba (50 E Ft). Könyvcsoomag: Gábor Ferenc, Kántor Katalin, Schmidt Németh Edit. A pályázat anyagából készülő kötet várhatóan november 13-án, a magyar nyelv napján jelenik meg.

Az első nyelvésztáborról és a negyedik anyanyelvi juniálisról

Június harmadik hetében lezajlott az első nyelvésztábor és a negyedik anyanyelvi juniális Sátoraljaújhelyen és Széchalomban, a megújult Kazinczy Múzeumban és a Magyar Nyelv Múzeumban. A szervezők mindkettőt a nyelvi kérdések iránt érdeklődőknek, tanároknak, diákoknak hirdették meg, és családi programnak is javasolták a környék számos kulturális, turisztikai lehetősége (múzeumok, műemlékek; libegő, bob, kalandpark) miatt. A legfiatalabb résztvevő 3 éves, a legidősebb 75 éves volt. Érkezett előadó Szlovákiából (Kassáról) és Romániából (Temesvárról) is.

A nyelvésztáborra és az anyanyelvi juniálisra legalább egy éjszakai szállást kérve 42-en regisztráltak. Az előadások látogatottsága 15–50 fő között váltakozott. A program fénypontja, a szombati esszékonferencia 40, a délutáni előadások 40–50, mindkét múzeumot számítva az esti kulturális programok (interaktív kiállítások, koncert, népi tánc, tűzugrás stb.) pedig több ezer főt vonzottak a környékről és távolabbról. A Szabó Balázs Bandája koncertre természetesen megtelt a Magyar Nyelv Múzeuma.

A nyelvésztáborban és a juniálison előadást tartottak (sorrendben): Pusztay János, Magyarai Sára, Bencze Lóránt, Pölcz Ádám, Minya Károly, Széplaki Erzsébet,

Rác János, Kugler Nóra, Balázs Géza, Kovács Dániel, Máté László, Juhász Dezső, Pomogáts Béla, Baranyai Katalin, Fráter Zoltán, Fehér József, A. Molnár Ferenc, Nyíri Péter, Kiss Róbert Richard, Korbuly Péter, Hujber Szabolcs. Kapcsolódó rendezvények voltak: a múzeumok éjszakája, a XII. nemzetközi vad- és haléltelűző verseny, Kosztolányi-fotókiállítás, Nyelvész-kedő írók (Fráter Zoltán), a Kettesnyelvünk és a Gyümölcsneves könyv bemutatója, az MTVA Montágh Imre Testületének interaktív bemutatója, megemlékezés Kazinczy sírjánál, kosztümös tárlatvezetés Török Zsófiával és Kazinczy Ferencsel, élő Tetten ért szavak, Az év szava (2013) kihirdetése, néptánc, tűzugrás... A nyelvésztáborról és juniálisról több alkalommal beszámolt a Magyar Katolikus Rádió, a Magyar Televízió híradója és a Kossuth rádió, az előadások nagy részét rögzítette a Zemplén Televízió. Jelen volt a nyest.hu stábja is. Az esszékonferencia anyagát közli a Nyelvünk és Kultúránk című folyóirat, valamint válogat belőle a Műsák Kertje című széphalmi kiadvány is. Az eseményről készült fényképek megtekinthetők a www.e-nyelv.hu képtár rovatában. (Manyszi)

Kiadványok

Balázs Géza–Minya Károly: Kettesnyelvünk. 100 anyanyelvi írás. Inter, Budapest, 2014.

Beder Tibor: Apadó fájdalom. Hetedik javított és bővített kiadás. Pro-Print, Csíkszereda, 2014.

Beder Tibor: Egymás közt magyarul. Cikkek, tanulmányok, méltatások. Pro-Print, Csíkszereda, 2013.

Bura László: A többszólamúság ösvényei. Nyelvészeti tanulmányok. Státus Kiadó, Csíkszereda, 2013.

Hajdú József Ferenc: A writer fogalmai. Graffiti lexikon. Budapest, 2014.

Hála József: Tudósok, kutatók, gyűjtők. Néhány fejezet a magyar néprajztudomány és muzeológia történetéből. L'Harmattan-MTA Néprajztudományi Intézete, Budapest, 2014.

Hódi Éva: Ha szóra nyitod ajkad... Nyelv és nyelvművelés a Délvidéken. Széchenyi István Stratégiakutató Társaság, Ada, 2014.

Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (szerk.): Társadalmi nem és nyelvhasználat 2. Válogatott szemelvények az angol és a német szakirodalomból. Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2013.

Kiss Kálmán: Túrterebes földrajzi neveinek története. Partiumi Füzetek, 77. Varadinum Script, Nagyvárad, 2014.

Kriza János: Vadrózsák II. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2013.

Nyelvünk és Kultúránk, 2013. 1–4.

Rác János: Gyümölcsneves könyv. Inter, Budapest, 2014.

Szenczi Ibolya: Kádár Lajos élete és munkássága a népi írói mozgalom tükrében. Csongrád, 2010.

Szívós Mihály: A jeltől a kódig. Rendszerezett szemiotika. Loisir, Budapest, 2013.

Szívós Mihály: A jelaktusok elmélete. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest, 2014.

Az év eseményeiről

2014. október 3–5. Szemiotikai tájképek. 12. Semiotica Agriensis, Eger

2014. október 11. Nyelv és közösség. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok, Ada

2014. október 17–19. Szép magyar beszéd verseny, Sátoraljaújhely

2014. november 3. Nyelv – irodalom – identitás. Az MNYKNT konferenciája, TIT Stúdió

2014. november 6–8. 46. Kazinczy Napok, Kassa

2014. november 7–8. Országos Kossuth retorikai és szónokverseny, ELTE

2014. november 11. A magyar nyelv napja, gála, Vigadó

2014. november 13. 14.00 A magyar nyelv napja. Az ASZ ünnepi programja, a Lőrincze-díjak átadása, Péntek János előadása, az Élő tájnyelvek című kötet bemutatója, Petőfi Irodalmi Múzeum

2014. november 24. 6. Hálózat kutatás konferencia, ELTE–MSZT

2014. november 27–28. Új nézőpontok: generációk nyelve. Az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszékének konferenciája

*

Az Édes Anyanyelvünk új és régi számai folyamatosan kaphatók: Polihisztor Könyvesbolt, 1053 Bp., Múzeum krt. 17. www.polihisztorkonyv.hu, Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda, 1148 Bp., Őrs vezér tere 11. fszt. 1. www.e-nyelv.hu, A Magyar Nyelv Múzeuma, 3980 Sátoraljaújhely-Széchalomb, valamint a szerkesztőségben: Petőfi Irodalmi Múzeum (minden szerdán 15.00–16.00 óra között).

Kiemelt hírlapárusok, ahol lapunk 2014-ben még kapható: 1052 Budapest, Városház u. 3–5., 1062 Budapest, Nyugati tér aluljáró, 2146 Mogyoród, Erdősézl u. 2/a, 6000 Kecskemét, Kodály tér 9., 6722 Szeged, Kárász – Dugonics tér 1., 3500 Miskolc, Tiszai pu.-csarnok, 3200 Gyöngyös, Péter Kiss Szaléz u. 22., 7600 Pécs, Indóház tér, 7400 Kaposvár, Berzsenyi u. 1–3., Kaposvár Pláza, 8800 Nagykanizsa, Fő út 1., 9400 Sopron, Széchenyi tér, 9700 Szombathely, MÁV-csarnok, 8200 Veszprém, Kossuth u. 1., 4026 Debrecen, Péterfia u. 18., 5000 Szolnok, Rozgonyi u. 1.

A lapunkba szánt cikkeket a továbbiakban Hujber Szabolcs szerkesztőségi titkárnak küldjék: ea.szerkesztoseg@gmail.com. Szerkesztőségi fogadóóra: szerda 15.00–16.00 (Petőfi Irodalmi Múzeum). A Hírek – tudósítások rovatba szánt információkat a megjelenés előtti 40. napig várjuk a balazsge@due.hu címen.

Mindenekelőtt a 2014. évi 2. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Játékos szóösszetételek. 1. Al + fa = alfa. 2. Bor + dó = bordó. 3. Jó + tét = jótét (lélek). 4. Lő + szer = lőszer. 5. Óv + oda = óvoda. 6. Ad + ás = adás. 7. Zár + lat = zárlat. 8. Fon + etika = fonetika. 9. Sarj + ad = sarjad. 10. Elem + ez = elem. 11. Sor + vad = sorvad. 12. Agy + al = agyal. 13. Só + vár = sóvár. A 150 éve, 1864-ben született jeles nyelvész: Balassa József.

II. Hétszer hét. 1. Satrafa. 2. Szegecs. 3. Odavisz. 4. Szépség. 5. Főispán. 6. Fogaras. 7. Szlovén. A megjelölt átlóban olvasható fürdőszobai kellék a szappan, a sorok 7, 4, 5, 3, 1, 2, 6 formában való átrendezése után pedig a szivacs.

III. Magánhangzó teszi a szót. 1. Bigott bagett. 2. Cifra cefre. 3. Derék durák. (A remek römik megfejtés szellemes, de „többszámúsága” miatt nem fogadható el.) 4. Fonák fenék. 5. Görbe garbó. 6. Habart hóbert. 7. Lusta lista. 8. Szerény szurony. (A bamba bomba szintén elmés, de nem felel meg eléggé a meghatározásnak.) 9. Török torok. 10. Záró zéró. A megoldások, mint látható, ábécérendben következnek egymás után. Aki erre felfigyelt, némi segítséget kapott a megfejtéshez, erre azonban szándékosan nem utaltunk, mert megítélésünk szerint túl nagy könnyítés lett volna.

IV. Szójátékos csattanó. Nekünk mindegy, rakodhatunk holnap is!

A sorsolásban való részvételhez szükséges pontszámot elérő megfejtőink közül ezúttal a következőknek kedvezett a szerencse: Dr. Berta Mária, Szolnok, Nagy Imre krt. 15–17. I. 10. (5000); Dörnyei László, Celldömölk, Szentháromság tér 2. 1/2. (9500); Halmos Erzsébet, Kazincbarcika, Tavasz. u. 1/4. (3700); Holló Lászlóné, Budapest, Kővágó u. 6. 7/30. (1108); Horváth Erzsébet dr., Győr, Dessesffy u. 6. (9024); Kovács Erika, Eger, Grónay u. 9. 5/4. (3300); Rottkel Judit, Dunakeszi, Dr. Legindi István u. 6. fszt. 4. (2120); Somogyi Ferenc, Felsőörs, Szegedy R. u. 9. (8227); Turányi Zoltán, Budapest, Bessenyei u. 32/b (1202); Zámecschniké Bezerédi Anikó, Berettyóújfalú, Tardy út 5. (4100). Nyereményük a Tinta Könyvkiadó jóvoltából Kiss Gábor és Bató Margit „Tájszavak – A magyar nyelvjárások atlaszának szavai, szóalakjai” című könyve. A nyerteseknek gratulálunk!

A Pontozó új feladványai

I. Szólásokból szólás! Megfejtőinknek a következő tizenkét meghatározás mindegyikére a definíciónak megfelelő, általában kétszavas szólást kell megtalálniuk. Ha az odailót választották, akkor a meglelt szólások kezdőbetűiből egy tizenharmadik szólást olvashatnak össze. Minden megtalált szólásért 1 pont jár, s ha a megfejtés telitalálatos, azaz a „mesterszó-lást” is beküldik olvasóink, az további 8 pontot ér. A hibátlan megfejtés értéke 20 pont.

1. Elszökik, elmenekül:
2. Meglóg, meglép:
3. Megrendszerül:
4. Nagyon beteg, igen nyavalyás:
5. Hirtelen megbetegszik:
6. Nevetséges hibát követ el:
7. Valakit kiutasít:
8. Széles körben elhíresztel:
9. Valakivel szándékosan összevész:
10. Felállással az étkezés végét jelzi:
11. Hallgatódik, figyel:
12. Idegesen várakozik:

II. Két évforduló. Rejtvényünkben a magyar irodalom két ismert alakja szerepel. Ahhoz, hogy nevüket megtalálják, soronként két-két meghatározásra kell válaszolniuk, de úgy, hogy az első meghatározás utolsó betűje (betűjegye) és a másodikra adott válasz első betűje (betűjegye) azonos legyen. Ha megfejtőink jó válaszokat adtak, akkor ezek a közös betűk adják egy 110 éve (október 7-én) született költő családnevét. Ha megfelelően átrendezik a sorokat, akkor a két részből álló válaszok utolsó betűiből egy 40 éve (október 23-án) elhunyt drámaíró családnevére bukkanhatnak. Mindegyik sor helyes megtalálásáért 2 pont jár, s ha a két évfordulós költő, illetve író nevére is rábukkanunk, az még nevenként 3 pontot ér. A telitalálatos megoldás tehát 20 pontot jelent.

1. Védi a fejünket + agyabugyál:
2. Sportos biztatás + imavégzés:
3. Kiváló + éhes gyomor teszi:
4. Eleve (latinul) + csúf, ronda:
5. Tengeri bandita + hegyi állat:
6. Származik + hajóféle:
7. Értékes fém + az Operaház építője:

III. Rejtőzködő elemek. Tizenöt meghatározást adunk. Ha a válasz helyes, abban – intarziászerűen – egy kémiai elem neve is ott rejtőzik. Minden helyes válasz egy pontot ér, de ha a megfejtés telitalálatos, akkor a tizenöt elem megtalálásáért 5 jutalompont is jár. Tehát a megfejtés összértéke ez esetben 20 pont.

1. Királyságellenes személy jelzője:
2. E dunántúli megyénk neve eredetileg egy szláv személynév volt:
3. Társadalmi réteg vagy szakma speciális szóincse:
4. Ókori római eredetű temetkezési építmény:
5. Az áldozati ostyát tartó kehelyszerű fedeles edény:
6. Egészen aprócska:
7. Az alpesi népek sajátos énektechnikája:
8. Ókori görög város Argosztól északra:
9. Szóban vagy zenei formában élő néphagyomány:
10. Újfaszta:
11. Minden idők egyik legjobb labdarúgója:
12. Csipkevirág, a nőszirmok rokona; nevét egy német orvosról kapta:
13. Korunk allergikus népbetegsége:
14. Csillagvizsgáló:
15. Történelmi vidék Romániában:

IV. Szójátékos csattanó. Olvasóinknak megfejtésül a Lakodalmi logika című, túldoldali rejtvény csattanóját kell beküldeniük. A helyes megfejtés értéke 25 pont.

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 85 pont, de már 60 pont is elég ahhoz, hogy annak megszerzője részt vehessen a sorsolásban, és egy értékes könyv tulajdonosa lehessen. A feladványok megoldását **2014. december 1-jéig** tessék elküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, Budapest, Károlyi u. 16. (1053) vagy a rovat vezetőjének e-mail címére: gretsyl@t-online.hu.

Minden megfejtőnek jó szórakozást és sikeres megfejtést kívánunk a rejtvények készítői:

Gerley Imre (III.), Grétsy László (I.), Láng Miklós (II.), Schmidt János (IV.)

Szójátékos csattanó

Új szavak, kifejezések
(81.)

KERES ... SZÍNÉS	E KÖZELI CSOKI-ÉS MÉZIMÁDÓ		KOMPO-NISTA MŰVE FELOSZT	LAKODALMI LOGIKA			
	1						
BÉCSBEN IS E NYELVET BESZÉLIK							
DINUS-NAK IS BECÉZIK							
KÁLYHA ONTJA							
ÜRES HAS!		PADOVA KÖZEPE!					
GYÜMÖL-CSÖT SZÁRÍT		ERDÉLYI HELYZÉG		RÁGÓ-SZERV RÉSE	FLUOR-VILÁGOS-SZÜRKE KÖZET	PEST MEGYEI VÁROS	
MISEVÉGI				CSOMÓ		GRAMM	
SZÉFBE REJT							
A TEVE DÉL-AMERIKAI ROKONA							
TOJÁS-SZELET!		NŐI NÉV HANNIBÁL LE-GYŐZŐJE					
NEM RITKA AZ ILYEN SZAKÁLLI							
HARCI ÖSVÉNY	?	CSENŐ, BI-ZALMASAN DÉL, RÖVIDÍVE					
MAGYAR AUTÓJEL		MADRIDI KÉPTÁR					
VOLT, RÖVIDÍVE		SZÁJ-SZÉLEKI					
NAGYON RÉGI							
DOSZTO-JEVSKJU SZEMÉLY-NEVE							
ÉSZAK, RÖVIDÍVE		HÁZÓRZÓ ÁLLAT					
VENDÉGET HELLYEL KÍNÁLÓ							
AZ ITTER-BIUM VEGYJELE							
AMPER, RÖVIDÍVE		HIBÁZIK NÉHAI SZÍNÉS (SÁNDOR)					
MOLNÁR-LEGÉNY CIPELI							
KÉPES, BÍR NÓTA VÉGE!							
OLYAN MÉRETŰ	I						

LAKODALMI LOGIKA

- Az ifjú menyecske boltban dolgozik – mondja az egyik lakodalmi vendég a másíknak.

- Honnan tudod?
(A választ az ábra szá-mozott soraiban rejtettük el.)

Nem szótározott szavak tárháza

- bebíró** – idegen, betelepült, sok helyen: *gyüttment*, Szegeden: *vízmosta embőr*
 - cimetes** – fahéjas, pl. porcukor (Békés)
 - csajos este** – nők közösen (férfiak kizárásával) szervezett programja
 - élményhétvége** – kikapcsolódást szolgáló hétvége (reklámkifejezés)
 - fészkes főváros** – a *székesfőváros* gúnyos megnevezése
 - geoládázik** – túrázik, a *geocaching* mozgalomban vesz részt
 - görzenál** – gördeszkapálya
 - haspóló** – divatos, a hasat szabadon hagyó női ruhadarab
 - hegyi tej** – fehér kiválasztódás a barlang oldalán
 - heringparti** – tumultus, zsúfoltság (vilamoson, autóbuszon)
 - Hétreórország** – az Őrség másik neve
 - kabinos vonat** – a *fülkés vonat* másik megnevezése
 - kilépő** – a balkon, erkély kisebb (csak kilépést lehetővé tevő) változata
 - kulturhiszterizálás** – művelődési kérdések túlreagálása
 - pápaszemes maki** – a Fülöp-szigeteki tarsier majom neve. Kb. 20 cm, egész nap mozdulatlan, két óriási szeme van, egyszerűen csak az egyikkel pislog.
 - térkő** – járdalap, kültéri járólap
 - tipikus titán-elv** – ti tán tudtok vele valamit kezdeni? (társalgási szólás)
 - végállomásozó járat** – végállomásra tartó, majd a forgalomból kiálló járat (BKV-szaknyelv)
 - youtuber** – állandóan a közösségi megosztó oldalon (a YouTube-on) csüngő személy
 - zsirprofi** – nagyon profi
- A rovat 1998–2010. közötti, mintegy ezer szónyi anyagát tartalmazza a Jelentés a magyar nyelvről. Új szavak, kifejezések (szerk. Balázs Géza) című kötet, amely megrendelhető itt: iroda@e-nyelv.hu. Új szavakat ajánlhat/közzétehet itt is: www.szomagyarito.hu. 2015-ben megjelenik a Jelentés a magyar nyelvről új kötete.

B. G.
balazsge@due.hu

1. Az intertextualitás és egyéb stilisztikai jellemzők vizsgálata szabadon választott 20–21. századi magyar előadók és zenekarok dalszövegeiben

Paul Verlaine Költészettan című versében egyértelműen fogalmaz: zene és szöveg összetartoznak. Maga a szövegvers is a dalmversből alakult ki, amely továbbra is megőrizte a rímet, a ritmust, a zeneiséget mint stílusesszenciát. Azonban az érzékelés fejlődésének (operák, táncdalok), a populáris kultúra térhódításának (beatkorszak) köszönhetően a szövegvers nem vált egyeduralmúvá. A mai magyar előadóművészek közül sokan igyekeznek dalaikat lírai tartalommal megtölteni és párbeszédet létrehozni a klasszikus szerzők szépirodalmi műveivel. „Látszólag annyi az érzékelhető különbség az »alanyi« költő és a »dalszöveg«-költő között, hogy a költőalany az adott alkalommal a szöveg vagy dal mögé rejti-e magát” – írja Kemsei István Bereményi Géza dalszövegeinek elemzésekor.

A pályamunka írójának feladata, hogy az intertextualitás vizsgálatából kiindulva készítsen önálló stilisztikai elemzést szabadon választott 20–21. századi magyar zenekarok és előadók dalszövegeiről. A pályamunka írója több szempontból is megközelítheti a témát. Középpontba helyezheti egyetlen előadó vagy zenekar dalszövegeinek intertextuális-stilisztikai elemzését, de az intertextualitás eszközeit is, amelyeket különböző szerzőktől származó dalszövegeken vizsgál. Továbbá a pályamunka írója azt is tanulmányozhatja, hogy egy bizonyos irodalmi alkotás hogyan idéződik fel különböző dalszövegekben. A forrásként felhasznált dalszövegeket, irodalmi alkotásokat vagy egyéb szövegeket a dolgozat mellékletében szöveghűen közöljük.

Ajánlott szakirodalom:

Harmath Artemisz 2012. Játék a hiánnyal: A Lovasi-dalszöveg mint kortárs líra. In: Kacér romok: a kortárs magyar líráról. Pesti Kalligram. Budapest. 191–196.

Kemsei István 2009. Bereményi Géza: 150 dalszöveg Cseh Tamás zenéjére. Kortárs Online. <http://www.kortarsonline.hu/2009/06/beremenyi-geza-150-dalszoveg-cseh-tamas-zenejere/4111>

Szívósné Vásárhelyi Zsuzsanna 2005. Az intertextualitás tanításának lehetősége. In: Magyar Nyelvőr 4: 462–472.

Tóth M. Zsombor 2012. Zene és szöveg. A dalszöveg helye „Az irodalom határterületei” érettségi tételtípusban. In: Anyanyelv-pedagógia 3. <http://www.anyp.hu/cikkek.php?id=413>

Ajánlott források:

Slam Poetry Magyarország, slampoetry.hu, Zeneszöveg.hu, www.zeneszoveg.hu

Gonda Zsuzsa

2. A nagy háború nyelvi lenyomata. Az első világháború közkeletű dokumentumainak nyelvi jellemzői frontnaplók, frontszolgálati hírek és küldemények, tábori és családi levelezések alapján

Az első világháború nyelvi hatásának vizsgálatához sokféle szövegtípus áll rendelkezésre. Az Országos Széchényi Könyvtár már 1914 óta tudatosan gyűjtötte és rendszerezte a háborús dokumentumokat. A tagolt és feltárt gyűjtemény egyik része kéziratos anyag, a hadba vonultak naplói, levelezése. (Az Arcanum Kiadó CD-re írva megjelentette.) A kisnyomatványokról is forrásközlések állnak rendelkezésre, a keleti front tábori lapjainak (pl. Páremysli Újság) szövegét is közölték már. Az egyes megyei levéltárak, nagyobb múzeumok is rendelkeznek első világháborús forrásközlésekkel.

Mit érdemes vizsgálni? A szókészlet elemeit, hiszen számtalan jövevényszó került nyelvünkbe, az új jelenségek megnevezésének változatait (pl. *bádogos hús*, azaz konzerv). A szövegek nyelvtani és stilisztikai apparátusa attól érdekes, hogy a dokumentumok létrehozóinak újszerű, szokatlan a megőrkítés mozzanata. Az iskolai emlékek, a háborús propaganda, a cenzúra, az irodalmi vagy lektűrérőlmények, a levelezési tanácsadók, illetanok mind meghatározóak a kifejezésmódot. A forrásközlések megtartják a szövegek eredeti helyesírását, ezt azonban nem ajánljuk vizsgálati szempontnak. Annál érdekesebb a pragmatikai megközelítés: milyen körülmények között keletkeztek és hogyan hatottak ezek a közlemények? Milyen nyelvváltozatot használ a szerző? Katonatiszt, haditudósító? Valamilyen szakszolgálat tagja, mint például Csáth Géza, akit katonasági szolgálata vonultatott be? A vizsgálat szorítkozhat néhány szerző terjedelmesebb írására (pl. naplók), vagy választhatják a rövidebb műfajokon belül több szerző azonos szövegtípusba tartozó közleményeinek összehasonlító vizsgálatát. Minden esetben csatolják ezeket mellékletben a pályamű szövegéhez.

Ajánlott szakirodalom:

Cser András 2000. A történelmi nyelvészet alapvonalai. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba.

Hanák Péter 1973. Népi levelek az első világháborúból. In: Valóság, 1973/3. 62–87.

Oláh Sándor: Nyelvi sztereotípiák egy házaspár első világháborús levelezésében. Megtalálható: www.antroport.hu/lapozo/tanulmányok

Pléh Csaba – Síklaki István – Terestyéni Tamás szerk. 1998. Nyelv, kommunikáció, cselekvés. Osiris Kiadó, Budapest.

Szenti Tibor 1988. Vér és pezsgő. Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból. Magvető Kiadó, Budapest.

Szóts Zoltán Oszkár 2011. Az Országos Széchényi Könyvtár első világháborús gyűjteménye. Könyvtári Levelező/Lap. 2011. 8. sz.

Szarvas Rita

3. „Az éneklőmesternek: zsoldárának”. A magyar zsoldárfordítások változásai. Egy vagy több szabadon választott zsoldár fordításának történeti (nyelvi-stilisztikai) bemutatása

A bibliafordításoknak szigorú kritériumoknak kell megfelelniük. A zsoldárfordítás a Biblián belül is sajátos szövegfordítás: énekelte szöveg fordítása a dallam lejegyzése nélkül. Mai fogalmaink szerint kettős megközelítésben vizsgálható: egyrészt „szent szöveg”, tehát a fordító a lehető legnagyobb szövegűségi törekszik, másrészt eredetileg énekelte szöveggé szépírodalmi szöveg, melynek létrehozására a fordító egyéni stílusa, társadalmi és nyelvi helyzete fokozottan hatással van.

A pályamunka írója mindezek figyelembevételével írjon összehasonlító elemzést, melyben vagy egy adott zsoldár fordítástörténetét követi nyomon a kezdetektől (a kódexek korától) a modern fordításokig, napjainkig, vagy választhat egy nagyobb nyelvtörténelmi korszakot (pl. a kódexek korát, a reformáció korát, a 20. századi modern fordításokat), s ennek a korszaknak a zsoldárfordításait hasonlítja össze.

Bármelyik korszakivét és megközelítésmódot választja is a pályázó, kérjük, különösen ügyeljen arra, hogy a bevezetőben pontosan határolja körül a választott korszakot, a vizsgált szöveghalmazt (korszakot), s mutassa be a választott megközelítésmódot és munkamódszerét is.

Kérjük, hogy a vizsgált zsoldár(oka)t szöveghűen, a forrást feltüntetve közöljék a dolgozat mellékletében.

Ajánlott szakirodalom:

A. Molnár Ferenc – M. Nagy Ilona szerk. 2003. Tanulmányok a magyar egyházi nyelv története köréből. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanácsk, Debrecen.

Anderson, Neil – Moore, Hyatt 2003. Szavak nyomában. Egy bibliafordítás kalandos története Pápua Új-Guineában. Harmat Kiadó, Budapest.

Császár Ernő 1902. A magyar protestáns zsoldárköltészet a XVI. és XVII. században. In: Irodalomtörténeti Közlemények 12. évfolyam 3. füzet, 300–318. Megtalálható: http://epa.oszk.hu/00000/00001/00057/pdf/ITK_1902_03_300-318.pdf

Dobszay László 2002. A zsoldárfordítás. In: Új Ember LVIII. évf. 3. sz. 2002. jan. 20. Megtalálható: <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.01.20/1203.html>

Fila Béla – Erdő Péter szerk. 1995. Teológus az Egyházban. Emlékkönyv Gál Ferenc 80. születésnapja alkalmából. Márton Aron Kiadó, Budapest.

Jakubinyi György 1995. A szentírásfordítás nehézségei gyakorlati példákban. In: Fila – Erdő szerk., 69–88.

Karasszon Dezső 2003. Az új protestáns bibliafordítás eredményei és feladatai. In: A. Molnár–M. Nagy szerk., 195–207.

Takács Edit

